

AFRIKA BORWA

“Re tla o Bontsha Hore o Mosadi”

Dikgoka le Kgethollo kgahlanong le Dilesbiene tsa Batho ba Batsho
le Basadi ba Fetohetseng Bonneng Afrika Borwa

HUMAN
RIGHTS
WATCH

“Re tla O Bontsha Hore O Mosadi”

**Dikgoka le Kgethollo kgahlanong le Dilesbiene tsa Batho ba
Batsho le Banna ba Fetohetseng Bosading Afrika Borwa**

Copyright © 2011 Human Rights Watch
Ditokelo tsohle di sireleditswe ka molao.
E hatisiswe United States of America
ISBN: 1-56432-834-1
Moralo wa Bokantle ka Rafael Jimenez

Human Rights Watch e ikitlaeleditse ho sireletsa ditokelo tsa botho tsa ho potoloha lefatshe. Re ema le diphofu le balwanedi ba ditokelo ho thibela kgethollo, ho phethahatsa tokelo ya sepolotiki, ho sireletsa batho kgahlanong le boitshwaro bo hlokanang botho ka nako ya ntwana, le ho nkela batlodi ba molao dikgato tsa molao. Re fuputsa le ho senola dikgatakelo tsa ditokelo tsa botho le ho jarisa bahlohleletsi ba ikarabellang molato. Re phephetsa mebuso le ba nang le matla ho kgaotsa ditlwaelo tsa tlhekefetso le ho hlompha molao wa matjhaba wa ditokelo tsa botho. Re ipiletsa ho setjhaba le dinaha tsa matjhaba ho tshehetsa letsholo la ditokelo tsa botho ho bohle.

Human Rights Watch ke mokgatlo wa matjhaba o nang le basebetsi dinaheng tse fetang 40, le diofisi tse Amsterdam, Beirut, Berlin, Brussels, Chicago, Geneva, Goma, Johannesburg, London, Los Angeles, Moscow, Nairobi, New York, Paris, San Francisco, Tokyo, Toronto, Tunis, Washington DC, le Zurich.

Bakeng sa tlhahisoleseding e eketsehileng, ka kopo etela webosaete ya rona:
<http://www.hrw.org>

“Re tla O Bontsha Hore O Mosadi”

Dikgoka le Kgethollo kgahlanong le Dilesbiene tsa Batho ba Batsho le Banna ba Fetohetseng Bosading Afrika Borwa

Pokello ya mantswe i

Mmapa wa Afrika Borwa iv

Kgutsufatso 1

Dikgothaletso tsa bohlokwa 5

    Ho Mopresidente wa Afrika Borwa le Baetapele ba Mmuso 5

    Ho Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo 5

    Ho Ditshebeletso tsa Sepolesa tsa Afrika Borwa 5

    Ho Lefapha la Bophelo 6

    Ho Lefapha la Basadi, Bana, le Dikowa 6

    Ho Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Afrika Borwa 6

Tlhekefetso ya Puo, Mmele, le Thobalano: Ho hloleha ho Sireletsa 9

    Tlhekefetso ya Puo, Ho tshehisa ka motho, Ho tontontsha, le ho Etsetsa Ditshoso 9

    Tlhokofatso ya Mmeleng 16

    Dikgoka tsa Thobalano 18

    Letswalo, Ho ba kotsing, le ho Dula o Bolokehile 29

Dikgothaletso 32

    Ho Mopresidente wa Afrika Borwa le Baetapele ba Mmuso 32

    Ho Botjhotjhisi ba Naha 32

    Ho Mmuso wa Afrika Borwa 33

    Ho Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo 33

    Ho Koletjhe ya Toka 33

    Ho Bolaodi ba Bong, Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo 33

    Ho Ditshebeletso tsa Sepolesa tsa Afrika Borwa 34

    Ho Bolaodi bo Ikemetseng ba Ditletlebo 35

    Ho Lefapha la Bophelo 35

    Ho Lefapha la Basadi, Bana, le Dikowa 35

    Ho Lefapha la Bophelo 35

    Ho Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Afrika Borwa 36

Ho Khomishene ya Tekano ya Bong.....	36
Ho Mekgatlo ya Setjhaba ya Naha le ya Profensi e seng ya LGBT.....	37
Ho LGBT ya Matjhaba le Batshehetsi ba Ditjhelete ba Ditokelo tsa Thobalano le Mekgatlo e Seng ya Mmuso.....	37
Ho Mokgatlo wa Naha wa Matjhaba le Kopano ya Dinaha tsa Afrika.....	37
Diteboho.....	38

Pokello ya mantswe

Bong ba Baeloji: Tlhopho ya baeloji ya mmele ya batho jwalo ka o motshehadi kapa o motona, ka ho ipapisa le dintlha tse jwalo ka ditho tsa bong tse kantle ho mmele, ditho tse kahare ho mmele tsa pelehi, dihomone, le dikeromosome.

Bong bo habedi: Tshekamelo ya bong ya motho ya nang le kgohelo ya bong le ya marato ho bobedi basadi le banna.

Motsho: Tlalehong ena re sebedisa lentšwe lena “motsho” ho bolela maAfrika a Matsho.

Butch: Boitlhaloso ba bong bo botshehadi; lena ke lentšwe le atileng hara batho ba dilesbiene le batho ba iphetotseng bong ho hlalosa dilesbiene tseo boitlhaloso ba tsona ba bong e leng ba botona.

Ba ipatileng/Ba sa Itlhahiseng: Motho ya sa ananeleng tshekamelo ya hae ya dikamanong tsa bong ho batho ba bang. Batho ba ka nna ba se itlhahise ka ho “phethahala” (ho se amohele tshekamelo ya bona ya bong ho motho mang kapa mang), ho itlhahisa ka ho phethahala, kapa ho ba kaekae dipakeng.

Femme (ya botshehadi): Boitlhaloso ba bong bo botshehadi; lena ke lentšwe le atileng hara dilesbiene le batho ba iphetotseng bong ho hlalosa dilesbiene le basadi ba nang le kgohelo ho bobedi banna le basadi mme bao boitlhaloso ba bona e leng ba botshehadi.

Di-gay: Lena ke lentšwe leo dikarolong tse ngata tsa lefatshe le bolelang batho ba nang le dikamano tsa bong le batho ba bong bo tshwanang le ba bona; tlalehong ena, le sebedisitswe ka ho kgetholoha ho bolela tshekamelo ya bong ya monna eo kgohelo ya hae ya bong le tsa marato e leng ho batho ba banna.

Bong: Dikhoutu tsa setjhaba le botjhaba (ho fapana le bong ba baeloji) tse sebediswang ho hlalohanya dipakeng tsa ditjhebo tsa setjhaba tsa “botshehadi” le “botona.”

Boitlhaloso ba Bong: Dibopeho tsa kantle le maitshwaro ao batho ba a hlalolang e le “botshehadi,” “tharasi,” kapa “botona,” di kenyeletsa dintlha tse jwalo ka ponahalo ya moaparo, mekgwa, setaele sa moriri, dibopeho tsa puo, le boitshwaro le ditshebeditsano le batho ba bang. “Butch,” “butch e bonolo,” le “femme” ke mehlala ya mekgahlelo ya boitlhaloso ba bong.

Boitsebiso ba Bong: Maikutlo a kahare a motho, a utlwahalang ka ho teba a ho ba motshehadi kapa motona, kapa bobedi, kapa se seng ho fapana le botshehadi le botona.

Dikgoka tse itshetlehileng ho Bong: Dikgoka tse tobisitsweng kgahlanong le motho ho latela bong kapa boitlhaloso ba bong kapa bong ba mmele. Dikgoka tse itshehlehleng hodima bong di ka kenyeletsa dikgoka tsa thobalano, dikgoka tsa malapeng, tlikefetso ya maikutlo, kganyapetso ya thobalano, tlikekatheko ya bong, ditlwaelo tsa setho tse kotsi, le ditlwaelo tsa kgethollo tse itshetlehileng hodima boitlhaloso ba bong. Lentswe lena qalehong le ne le hlalosa dikgoka tse etswang kgahlanong le basadi empa jwale le tsejwa ka bophara le kenyeletsa dikgoka tse tobisitsweng ho basadi, batho ba iphetotseng bong, le ka lebaka la ka moo ba ikutlwang ka teng le ho itlhalosa bong ba bona le ditshekamelo tsa bona dikamanong tsa bong.

Motho ya hohelwang ke bong bo fapaneng le ba hae: Motho eo kgohelo ya hae ya motheo ya tsa thobalano le marato, kapa tshekamelo ya tsa thobalano, e leng ho batho ba bong bo fapaneng le ba hae.

Lehloyo la di-homosexual: Tshabo le lenyatso ho batho ba bong bo fapohileng, tseo ka tlwaelo di thehilweng hodima ditumelo tsa bohata tse mabapi le di-homosexual.

Homosexual: Tshekamelo ya tsa thobalano ya motho eo dikgohelo tsa hae tsa motheo tsa thobalano le marato di leng bathong ba bong bo fapaneng le ba hae.

Bong bo Tswakaneng: Lentswe le bolelang maemo a fapaneng ao ho wona dibopeho tsa motho tsa bong le/kapa tsa pelehi le ditho di sa ipapiseng le ditlhaloso tse atileng le tse tlwaelehileng tsa “botshehadi” kapa “botona.”

Lesbiene: Tshekamelo ya tsa thobalano ya mosadi eo kgohelo ya hae ya motheo ya tsa thobalano le marato di leng ho basadi ba bang.

LGBT: Lesbiene, gay, tshekamelo ya bong ya mahlakoreng a mabedi, le boiphetolo ba bong; lentswe le kenyeletsang bakeng sa dihlopha tsa le boitsebiso tseo ka nako e nngwe di hlophiswang jwalo ka "methwaela ya bong."

Ya itlhalahisitseng/Ya tla Itlhalisa: Sena se bolela se seng dipakeng tsa ho ba boemong boo ditshekamelo tsa tsa thobalano tsa motho di tsebahalang ka tsela e bulehileng e tsejwang le ho ananelwa, kapa ketsahalo ya ho senolwa ha tshekamelo ya tsa thobalano

ya motho (mohlomong e se ka maikemisetso) e ka ba ka mantswe kapa ka diketso, kapa ha motho a senotswe hore ke motho ya nang le dikamano tsa bong le batho ba bong bo tshwanang le ba hae ntle le tumelo ya motho eo.

Moikgakanyi (Passing): Diketshalo tseo motho ya sekametseng ho, le/kapa ya hlophilweng ke setjhaba jwalo ka motho ya leng mokgahlelong o le mong wa morabe, tshekamelo ya bong, tshekamelo ya dikamano ho tsa bong, kapa bokgoni, a tsejwang ka teng ka nako e nngwe kapa ka nako yohle. Tlalehong ena, diketsahalo tsa ho ikgakanya di kenyeletsa batho ba tswetsweng ba le batshehadi ba tsejwang jwalo ka batho ba tswetsweng ba le batona ka lebaka la boitlhaloso ba bona ba bong, le diketsahalo tseo ho tsona batho ba tsejwang jwalo ka dilesbiene ba balwang jwalo ka batho ba bong bo otlolohileng, hape ka tlwaelo ka lebaka la boitlhaloso ba bona ba tshekamelo bong .

Tshekamelo ya tsa Thobalano: Tsela eo ditakatso tsa motho tsa thobalano le marato di tobileng ka yona. Lentswe lena le hlalosa hore na motheo wa kgohelo wa motho o bathong ba bong bo jwalo ka ba hae kapa ba bong bo fapaneng, kapa bobedi.

Bong bo fetotsweng: Lentswe le sebediswang ho hlalosa boitsebiso ba bong ba tshekamelo ya bona ya bong ya tswalo (tshekamelo ya bong eo ba tsebahaditsweng ba le yona ha ba hlaha) e sa tshwaneng le tshekamelo ya bong eo ba phelang le/kapa e bonwang e le yona (tshekamelo ya bong eo ba phutholohang ka ho fetisisa ha ba itlhalosa ka yona kapa ba ka itlhalosa, haeba ba ne ba ka fuwa kgetho). Motho ya iphetotseng bong ka tlwaelo o ipha kapa a ka batla ho ipha boitlhaloso ba tshekamelo ya bong ba kgetho ya hae, empa a ka nna kapa a ka nna a se ke a lakatsa ho fetola ka hohlehohle dibopeho tsa hae tsa mmele e le hore a ikamahanye le tshekamelo eo a kgethang ya bong.

Mosadi ya iphetotseng monna: Motho ya hlahileng a le motshehadi ya itsebatsahang a le motona mme hangata a itshwara ka tsela e hlalosang bong ba hae ka moaparo le mekgwa ya boitshwaro.

Lehloyo la batho ba iphetotseng bong: Tshabo le nyefolo ya boiphetolo ba bong le batho ba iphetotseng ditho tsa bong, ka tlwaelo e thehilwe hodima ditumelo tsa bohata tse mabapi le boiphetolo ba tshekamelo ya bong le phetolo ya ditho tsa bong.

Mmapa wa Afrika Borwa

© Human Rights Watch 2011

Kgutsufatso

Ka 1996, dilemo tse pedi kamora phediso ya semolao ya kgethollo ya mmala , molaotheo o motjha wa Afrika Borwa e bile wona wa pele lefatsheng ho kenyeletsa dipehelo tse mabapi le phediso ya kgethollo tse thehilweng hodima tshekamelo ya tsa thobalano. Tshireletso ena e kenyeleditswe “temaneng ya tekano” ya Bili ya Ditokelo.

Ka nako eo, ditseko tsa tekano le phediso ya kgethollo ke dilesbiene, di-gay, batho ba ditshekamelo tsa bong tse mahlakoreng a mabedi, le batho ba iphetotseng bong (LGBT) le balwanedi ba ditokelo tsa bong di dumellane le ditseko tsa mabatowa a mang le dihlopha. Jwalo ka ha e mong wa barutehi ba Afrika Borwa a ile a lemosa, “Dipuisano tse mabapi le diphapano, keteko ya phapang, haholoholo, tokelo ya tokoloho ya tshekamelo ya thobalano di ile tsa sireletswa e le karolo ya phephetso ya ho aha setjhaba se fapaneng, se akaretsang mahlakore ka ho fapafapana.”¹

Molaotheo hape o dumeletse ho thehwa ha ditsi tse tshelletseng tsa naha ho tshehetsa demokrasi e ipapisang le molaotheo, ho kenyeletswa Khomishene ya Tekano ya Bong le Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Afrika Borwa. Nakong ya mongwahashome o tlang, setjhaba sa maAfrika Borwa a LGBT se hapile dintwa tse kgolo tsa molao, ho kenyeletswa ho fediswa ha melao e thibelang “thobalano ya ka diraong”, ho fumana ditokelo tsa ho abelwa bana ka molao, botho ba merero ya thuso ya bongaka, ho abelwa bana ditlhalanong, inshoreense, bofalli, phetolo ya boitlhaloso le boemo ba bong, lefa, le kananelo ya mmuso ya manyalo a batho ba bong bo tshwanang.

Leha tsena e le dikgatelopele tse kgolo, dilesbiene, banna ba di-gay, le batho ba iphetotseng bong Afrika Borwa ba tswelapele ho tobana le dikgoka le tlhekefetso. Maikutlo a setjhaba a salatse morao: matsholo a moraora a setjhaba a bontshitse sekgeo se seholo dipakeng tsa metheo dintlha tsa bohlokwa tsa molaotheo le maikutlo a setjhaba mabapi le batho ba jwalo. Maikutlo a mabe a setjhaba mabapi le batho ba nang le kgohelo ho batho ba bong bo tshwanang le ba bona a tsamaisana le sebopeho se pharaletseng sa kgethollo, dikgoka, lehloyo, le ho kgeswa ho feteletseng kgahlanong le batho ba tsejwang kapa ba nahanelwang hore ke dilesbiene, di-gay, le batho ba iphetotseng bong, kapa ba hatakelang meetlo e tlwaelehileng ya ya tsa bong le thobalano ka tjhebahalo kapa ka diketso (jwalo ka basadi ba bapalang bolo ya maoto, ho apara ka mokgwa o bonna, le ho hana ho ratana le banna). Mme ditshireletso tsa molaotheo di fokodiswa matla ke ho

---

¹ Jacklyn Cock, “Engendering Gay and Lesbian Rights: the Equality Clause in the South African Constitution,” *Women’s Studies International Forum*, 2003, vol. 26, no. 1, pp. 35-45.

hloleha ha puso ho phethahatsa ditshireletso tsena ka tsela e lekaneng.

Tlaleho ena e bolela ka kgethollo le tlikefetso kgahlanong le dilesbiene tsa batho ba batsho, banna ba iphetotseng bong, le batho bao, leha ba tswetswe ba le batshehadi, ba sa ikamahanyeng le meetlo le ditebello tsa bong tsa botshehadi. Batho bana le dihlopha ba etsetswa kgethollo, tlikeatlheko, le dikgoka ke batho ba poraefete le ka nako e nngwe makalana a puso. Ba ka nna ba tebelwa malapeng; ba etswa ditshehisa le ho hlekefetswa sekolong; ba hloriswa, ba rohakwa, le ho otlwa diterateng, kerekeng, le mosebetsing; le ho tshosetswa ke baahisani le batho bao ba sa ba tsebeng. Tlikefetso eo ba tobaneng le yona e ka ba ya mantswe, ya mmeleng, kapa ya thobalano, mme hape e ka qetella le ka polao. Sena ke ntho e hole haholo le tekano le tlhokeho ya kgethollo ka lebaka la “tshekamelo ya thobalano” e boletsweng molaotheong.

Boemo ba moruo le le bophelo ba setjhabeng ba mosadi wa lesbiene, monna wa gay, motho ya nang le tshekamelo ya thobalano ho bong ka bobedi, kapa batho ba iphetotseng bong Afrika Borwa e na le seabo se seholo ho ka moo ba phelang ka teng. Ba kgonang boemo ba bophelo ba sehlopha se bohareng ba ka nna ba se tobane le ho kgeswa le kgethollo tse itshetlehileng hodima tshekamelo ya tsa thobalano ka tsela e lekanang. Empa batho ba kotsing ya bophelong ba setjhabeng le moruo, setshwantsho sena hangata se lerotho haholo. Tlhokeho ya phihlelo ho dinthotse jwalo ka matlo a sireletsehileng le dikgetho tsa dipalangwang di eketsa ka tsela e kgolo ho ba kotsing ha batho mabapi le dikgoka. Boholo ba baarabi tlalehong ena ba sebetsa le dilesbiene tse welang sehlopheng se bohareng sa moruo, banna ba iphetotseng bong, le batho ba sa ikamahanyeng le meetlo ya tsa bong, bao bongata ba bona ba bileng tlasa tlikefetso, ditshoso, dikgoka, le kgethollo maphelong ohle a bona, mme bao jwale ba nang le disebediswa tse fokolang ho fokotsa kotsi e ba tobileng.

Ba bangata ba batho ba 121 ba botsitsweng dipotso bakeng sa tlaleho ena ba re boleletse hore meetlo e thatafetseng ya setjhaba le botjhaba bakeng sa boitshwaro ba botshehadi le botona e bakile hore ba phele bophelo ba tshabo le ho itebela, e leng seo ka nako e nngwe se ba sitisitseng hore ba qete sekolo kapa ho fumana le ho tswelapele mosebetsing, le ho ba beha kotsing ya ho kgeswa le ho ba ditshehisa dibakeng tsa setjhaba le malapeng. Bongata ba ditlolo tsa molao tse etswang kgahlanong le bona ha di tlalehwe. Ho latela ka moo ho leng ka teng tlikefetsong ya bong hara setjhaba ka bophara, tshabo le sekgobo tse tsamayang le tlhaselo ya thobalano di etsa hore ho kgonahale hore ditlolo tse jwalo tsa molao di se tlalehwe ka tsela e lekaneng. Ba mmalwa bas a tlaleheng tlikefetso le dikgoka hangata ha tobana le ho nyatswa, le kgethollo ho tswa sepoleseng le, ka nako e nngwe, ho tswa ho bafani ba ditshebeletso.

Tlaleho ena e tsepamisa maikutlo hodima setjhaba sa batho ba batsho se hlohang matla ho tsa moruo hobane ditlaleho tsa dikgoka tse tlalehilweng ke mekgatlo ya ditokelo ya LGBT nakong ya dilemo tse mashome a mabedi tse fetileng di bontsha hore, ka mabaka a histori, dilesbiene tsa batho ba batsho le banna ba iphetotseng bong ba phelang makeisheneng, dibakeng tsa metsetoropo e menyane le dibakeng tsa mahaeng, le dibakeng tsa mekhukhu ba hara batho ba kgesehang le ho ba kotsing ka ho fetisisa hara ditjhabana tsa LGBT Afrika Borwa. Taba ya hore tlaleho ena e tsepamisa maikutlo diketsahalong tse hlahetseng dilesbiene tsa batho ba batsho, basadi ba di-bisexual, le banna ba iphetotseng bong ha e a rerelwa ho bolela hore kgethollo, tlikefetso, le dikgoka tse itshetlehileng ho tsa thobalano le/kapa boitlhaloso ba bong di arohile, kapa di “mpe” ho feta, dikgoka tse tobileng dihlopha tse ding tse hlohang matla a sepolotiki, jwalo ka diotswa, matswantle, dikowa, batho ba phelang le HIV, le basadi ka kakaretso. Ho fapana le sena, e reretswe kutlwisiso ya tlikefetso le dikgoka tse itshetlehileng hodima tsa ka kutlwisiso e pharaletseng ya kgethollo le ho hloka menyetla.

Bongata ba ditlaleho tsa masedinyana tse mabapi le dikgoka kgahlanong le dilesbiene le banna ba iphetotseng bong di iponahaditse ka tsepamiso ya maikutlo mabapi le se bitswang “peto e lokisang,” e leng ketsahalo eo ho yona banna ba betang batho bao ba nahanelang kapa ba tsebang hore ke dilesbiene e le ho ba “fetola” hore e be ba bong bo otlohileng. Ha tjhebisiso e mabapi le “peto e lokisang” e bontsha bohlokwa ba bothata bona, empa hape e kgeloha sehlopheng se sehlopanyane sa ditaba tse hlohleletsang dikgoka le kgethollo kgahlanong le dilesbiene le banna ba iphetotseng bong. Tjhebisiso e sa pharallang mabapi le “peto e lokisang” e ka fana ka maikutlo a fosahetseng a hore ke “dilesbiene tse bonna” feela tse etsetswang tlhaselo ya thobalano, kapa peto ke yona feela taba e bakang ngongoreho, kapa tlhokofatso ya bong e tobileng dilesbiene e fapane ka boleng le ho ba mahlonoko ho feta tlhokofatso ya thobalano kgahlanong le motho ya sa tsebahatswang jwalo ka lesbiene. Matsholo a lehae l e a matjhaba a sehlotse tlwaelo ena mme dikarabelo tsa puso le tsona di tsepamisitse maikutlo hodima se bitswang “peto e lokisang.” Ka ho ipapisa le patlisiso e entsweng diprofensing tse tshetseng, tlaleho ena e pharalatsa kutlwisiso ya ho nama ha bothata bona ka ho sheba ka tsela e feletseng letoto le ditlamorao tse bakwang ke dikgoka, kgethollo, le nyahlatso ya dilesbiene le banna ba iphetotseng bong.

* * *

Tlaleho ena e qala ka ho beha ho kgeswa le dikgoka tse tobileng dilesbiene le banna ba iphetotseng bong, e sheba bobedi dikgahla tse phahameng tsa dikgoka Afrika Borwa, ho kenyeletswa dikgoka tsa thobalano, le phediso ya bohlokwa basadi thobalanong le setjhabeng Afrika Borwa.

Se latelang, tlaleho ena e bua mabapi le ditshosetso tsa mantswe, tsa mmeleng, le tsa thobalano, tthekefetso, le dikgoka tse tobilweng ke dilesbiene, banna ba iphetotseng bong, le batho ba sa ikamahanyeng le lehlakore lefe kapa lefe la bong. Jwalo ka ha bopaki bo bontsha mona, dikgoka tse jwalo hangata di etswa ke banna ba sa tsejweng ka hohlehohle ba kgothaletseng haholo ho otlolla seo ba se bonang e le basenyi ba meetlo e “lokelang” ya botshehadi, empa hape di etswa ke batho ba tsejwang ke diphofu, metswalle, le ba lelapa. Tlaleho ena e bolela maemo a ditaba a tshabo le ho fumantswe kotlo boo kahara bona dilesbiene le banna ba iphetotseng bong ba lekang ho fumana polokeho ya bona, ka nako e nngwe leha ba etsa mesebetsi wa tlwaelehileng jwalo ka ho reka borotho lebenkeleng le haufi. Hape e thatiseletsa a mang a maano ao ba a sebedisitseng ho qoba ho ka hlaselwa.

Karolo e latelang e lekola ho se etse letho ha sepolesa le ho se ikemisetse ho fana ka ditshebeletso ho dilesbiene le banna ba iphetotseng bong le ka moo sena se tlatsetsang ka teng hodima ho ba kotsing ba bona. Karolo ena hape e shebana le ho hlokeha ha tshepo sepoleseng hara dilesbiene le banna ba iphetotseng bong, bao ho tswa ho bona ba bangata ba tshabang tlhokofatso ya bobedi ho fapana le tshireletso. Dingongoreho tse jwalo ha se tse hlokang motheo; maamong a mmalwa, mapolesa bowona a entse tthekefetso le dikgoka.

Mehato ya melao e thibela kgethollo dibakeng tsa tshebetso le dikolong empa, jwalo ka ha tlaleho ena e bontsha, melao e jwalo e sa ntse e kenngwa tshebetsong ka tsela e hlokang tekatekano.

Qetellong, tlaleho ena e sheba ditlameho tsa Afrika Borwa tsa molao diforamong tsa lehae, tikoloho, le matjhaba mme e etsa dikgothaletso tse tiileng ho beng ba seabo ba fapafapaneng, ho kenyeletswa mafapha a mmalwa a mmuso wa Afrika Borwa.

Afrika Borwa e se ntse e na le melao le maano a mangata a madulong bakeng sa ho sekaseka bothata ba dikgoka tsa thobalano le kgethollo; e leng se siyo ka tsela e bonahalang ho kenyeng tshebetsong dipehelo tsena. Ho ho mmuso wa Afrika Borwa ho nka mehato hanghang ho phethahatsa tshepiso ya wona ya tekano, ho hloka kgethollo, le bophelo bo nang le seriti bakeng sa dilesbiene, banna ba di-gay, le batho ba nang le kgohelo ya bong ho mahlakore a mabedi a bong le bathong ba iphetotseng bong; ho hloleha ho etsa jwalo ho tswa tlase molaotheo, e leng se behang kotsing ditokelo tsa maAfrika Borwa ohle.

Dikgothaletso tsa bohlokwa

Ho Mopresidente wa Afrika Borwa le Baetapele ba Mmuso

- Ho seholla phatlalatsa dikgoka tse itshetlehileng hodima bong, ho kenyeletswa dikgoka tse kgahlanong le di-homosexual le lehloyo la batho ba iphetotseng bong, le ho nka mehato ya thuto ya setjhaba ho eketsa tlhokomelo disektareng tsohle tsa setjhaba mabapi le Temana ya Tekano ya Molaotheo le maano a phediso ya kgethollo.
- Ho theha disistimi tse disang le ho lekanya mafapheng a bohlokwa a puso – ho kenyeletswa mafapha a thuto, bophelo, sepolesa, basadi le bana, le Botjhotjhisi ba Naha, ho netefatsa ho kenngwa tshebetsong ha melao le maemo a se ntse a le teng a kgahlanong le kgethollo.

Ho Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo

- Ho sebetsa le Botjhotjhisi ba Naha ho sekaseka dithibelo tse mabapi le ho qosa batho ba etsang ditlolo tsa molao tsa dikgoka tsa thobalano le tlhekefetso ya mmeleng, ho kenyeletswa ka mabaka a tshekamelo ya thobalano le boitlhaloso ba bong, le ho netefatsa hore diketsahalo tse jwalo di rarollwa ka nako.
- Bolaodi ba tsa Bong ba Lefapha la bo tlameha ho theha, mmoho le setjhaba, morero wa naha wa ho netefatsa hore basadi le batho ba iphetotseng bong ba fumana molemo ho tswa ditokelong tse teng tsa molaotheo tsa tshireletseho ya motho, thuto, sephiri, le tolokoho ya puo le motsamao maamong a lehae, profensi, le naha.

Ho Ditshebeletso tsa Sepolesa tsa Afrika Borwa

- Ha ho bokeletswa lesedi mabapi le dikgoka tsa mmeleng le tsa thobalano, hlopholla lesedi ho latela morero hore ho fumanwe diketsahalo tsa dikgoka tsa lehloyo la di-homosexual le batho ba iphetotseng bong.
- Ho netefatsa hore seteishene se seng le se seng sa sepolesa ka dinako tsohle se na le moofisiri ya hlomelletsweng ho utlwisisa, ho tlaleha ka tshwanelo, le ho sebetsa ka tsela e atlehileng diqoso tsa dikgoka tsa thobalano – ho kenyeletswa tse entsweng ka lebaka la tshekamelo ya tsa thobalano le boitshwaro ba bong – ka mokgwa o sa ahloleng.

Ho Lefapha la Bophelo

- Sebedisanang le mekgatlo ya setjhaba ho netefatasa hore baprofeshenale ba rupelwa mabapi le tshekamelo tsa thobalano le boitlhaloso ba bong le boitsebiso.

Ho Lefapha la Basadi, Bana, le Dikowa

- Sebedisanang le mekgatlo ya setjhaba ho theha disebediswa tsa thupello le thuto bakeng sa tshebediso mananeong a thuto a setjhaba a mabapi le tekano ya bong le ditokelo tsa basadi le batho ba iphetotseng bong.

Ho Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Afrika Borwa

- Thehang sehlopha sa tshebetso sa setjhaba ho disa le ho sekaseka diketsahalo tsa tlikefetso ya puo, diketso, le thobalano ka lebaka la boitlhaloso ba bong le tshekamelo ya tsa thobalano.
- Thehang dathabeise e salang morao dikgoka tse entsweng ka mabaka a tshekamelo ya tsa thobalano le boitlhaloso le boitsebiso ba tsa bong.

Pale ya Boipelo

Boipelo o hodisitswe ke nkgono wa hae lekeisheneng la Pietermaritzburg KwaZulu-Natala, ka botjhabela ba Afrika Borwa. Ka 1997, ha a le dilemo di 13, o ile a lemoha hore ke lesbiene. Motswalae e moholwanyane wa moshanyana o ne a dula le bona ka tlung. O ne a tenwa ke tjhebeho le boitshwaro ba boshanyana ba Boipelo mme a batla hore a mo etsetse mesebetsi ya hae. Boipelo o ne a hana empa ka lebaka lena o ne a ipakela ditaba le ditshehollo ho tswa ho motswalae. “Ke hobaneng a dumellwa hore a be jwalo ka moshanyana?” o ne a botsa.

Ka letsatsi le leng, ha Boipelo le bonnakae ba banyane ba setse ba le bang lapeng le motswalae, a mmeta ka phetapheto. “Ke ile ka jwetsa mme le nkgono ha ba kgutla,” Boipelo a rialo. “Taba ena e ile ya sebetswa e le taba ya lelapa. Jwale o ne a tlameha ho dumellana le tharollo ya yona.” Ka 2003, ha a le dilemo di 19, Boipelo a ba le lekgopho le diso mme a fumanwa hore o na le HIV.

E bile mona, moo ke fumaneng hore motswalaka o na le HIV. Mme wa ka o ne a tsebile empa a se ke a mpoella. O ne a ntse a dula le rona ka nako ena.

Ka selemo sona seo, ka 2003, bobedi motswala Boipelo le mme wa hae ba ile ba hlokahala mme a tlameha ho tswa sekolong ka lebaka la ho kula. Jwale o ne a se a phediswa ke malome wa hae, ya jeleng lefa la ntlo ya nkgono wa hae.

Bophelo ba Boipelo ba ntlafala butlebutle nakong ya selemo se latelang mme a qala ho bapala bolo ya maoto, papadi eo a neng a e rata pele a kula. Ka 2004, Boipelo, eo jwale a neng a le dilemo di 20, o ne a qeta nako le mokwetlisi wa hae wa bolo ya maoto, ya neng a tseba hore ke lesbiene. Ka letsatsi le leng, ha a le tlung ya mokwetlisi, a mo jwetsa hore o lefile malome wa hae mahadi mme a tsitlalleha hore a robale le yena.

Mokwetlisi o ile a re ha a nthate ha ke le lesbiene mme o batla hore ke be mosadi wa hae hore ke emise ho ba lesbiene.... Ha ke re “tjhe” mme ke leka ho tsamaya, a ntjhapa ka terata e kobolotsweng e fanyehang diaparo. Yaba o mpetla makgetlo a mangata, bosiu bohle.

Hoseng ho latelang mokwetlisi a mo kgutlisetsa ho malome wa hae, a tletleba ka hore ha a mo arabele ka tshwanelo thobalanong, mme a buseletswa mahadi. Boipelo o ile a ima mme a fumana ngwana ka 2005. Ho sa le jwalo malome wa Boipelo ka ho tshaba ho tlontloha, a fallela lekeisheneng le leng mme a mo siya a hodisa ngwana le bonnake ba hae ba babedi ba banyane. “Haeba o batla ho ba monna, o tlameha ho hlokomela bana beno,” a rialo. “Nke ke ka hlola ke sa o hlokomela jwale.”

Ka 2007 Boipelo o ne a le selemong sa hae sa qetelo sekolong; o ne a dula hape tlung ya malome wa hae. Moruti wa lehae eo a neng a mo tlwaetse ka lebaka la motswalle wa hae o ile a jwetsa Boipelo hore o a mo rata mme a ka mmontsha “hore ho ba monna ke ntho e jwang.” Boipelo a mmolella hore yena ke mosadi wa lesbiene.

Ka letsatsi le leng, mothaka enwa, moruti, a tla moo ke dulang.... Ka mo jwetsa hore a tsamaye. O ile a re o tlile ho kopa tshwarelo. A kena; a kopa tshwarelo. Yaba o re o sa ntse a nthata. O ile a re o tla mpontsha hore ha ke monna, ke mosadi. Letsatsing leo a mpeta.... ka ya [tleliniking ya heso] mme ka hlahlobelwa boimana. Mooki ya ikarabellang a re a ke ke a nthusa ho ntsha mpa hobane ho kgahlanong le Kereke.

Boipelo a hlahlela qoso ya peto kgahlanong le moruti seteisheneng sa lehae sa sepolesa. Moruti a lefa mahadi ho malome wa hae, mme malome wa Boipelo a mo jwetsa hore o tla mo tebela lapeng la hae ha a ka tswelapele ka nyewe eo. Boipelo a hula qoso eo; o ile a hloleha hape ho qeta sekolo ka lebaka la bophelo bo fokolang.

Jwale Boipelo o na le dilemo tse 26, o itsebahatsa ka hore ke lesbiene, mme o na le bana ba babedi ba banyane. O fumana kalafo mme ke moithaopi setsing sa tlhokomelo ya batho ba phelang le HIV le AIDS. O amohela tefo e nyane ya mmuso bakeng sa bana ba hae. Mosebetsi wa hae wa boithaopi o fumanela Boipelo tlhompho e itseng hara setjhaba, empa ha a kgone ho phetha ditlhoko tsohle tsa hae, ha a e so qete sekolo, mme o tobane le tthekefetso ka lebaka la boitlhaloso ba hae ba bong le tshekamelo ya tsa thobalano. “Ho le jwalo,” o re, “dintho ha di ‘mpe ha kaalo.’”

Puisano ya Human Rights Watch le Boipelo (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, ka la 4 Phato, 2010.

Tlhekefetso ya Puo, Mmele, le Thobalano: Ho hloleha ho Sireletsa

Dilesbiene, basadi ba di-bisexual, banna ba iphetotseng bong, le basadi ba tswetsweng e le basadi le batho ba sa ikamahanyeng le lehlakore le itseng feela la bong ba tobane le lethathama la dikgoka le kgethollo maphelong a bona a letsatsi le letsatsi ho tswa ho baahisani, seng, metswalle, le batho feela. Karolo ena e fana ka dintlha tsa tlhekefetso.

Sa pele, e lekola dibopeho tse atileng tsa tlhekefetso kgahlanong le dilesbiene le banna ba iphetotseng bong, le dintlha tse tshwanang le diphapang dipakeng tsa tlhekefetso e tobisitweng ho dilesbiene tse bonna, banna ba iphetotseng bong, le dilesbiene tse bosadi le basadi ba di-bisexual.

Se latelang, e fana ka tlalehelo e tebileng ya ditlhaselo tsa mmeleng kgahlanog le dilesbiene le banna ba iphetotseng bong, e leng se hlahisang diphapang ka lebaka la boitlhaloso ba bong. Jwale ebe e bolela diketsahalo tsa dikgoka tsa thobalano kgahlanong le dilesbiene tse bonna le tse bosadi le banna ba iphetotseng bong, e leng se bontshang dibopeho tsa tlhokofatso ya thobalano, jwalo ka banna ba ithutang metsamao le ditlwaelo tsa batho ba sa ikamahanyeng le bong bo itseng, dilesbiene, kapa banna ba iphetotseng bong pele ba fumana; diketsahalo tsa banna ba fetohetseng metswalle ya bona ya dilesbiene ntle le tlhokomediso; le maemo ao ho wona banna ba ikgakantseng ho ba di-gay hore ba kgone ho tshetjwa ke dilesbiene.

Tlhekefetso ya Puo, Ho tshehisa ka motho, Ho tontontsha, le ho Etsetsa Ditshoso

E batla e le batho bohle ba botsitsweng dipotso ke Human Rights Watch ba itseng ba hlekefeditse ka mantswa, ba etswa ditshehisa, kapa ho hlekahlekwa ka nako e itseng maphelong a bona—kapa, bakeng sa palo e kgolwanyane ya batho, maphelong ohle a bona—ka lebaka la boitlhaloso ba bona ba bong le tshekamelo ya bona e tsejwang ho tsa thobalano.

Tlhekefetso ya mantswa le tlhekatlheko e baka hore dilesbiene le banna ba iphetotseng bong ba tshabe le ho ba sedi kaha sena se dula se romela molaetsa o etsang hore batho ba phelang dibakeng tsa habo bona ba ba hloye. Ha le tlohetswe le sa thijwe, lehloyo lena le a potoloha le ho matlafatsa ho nenwa ha bona hara setjhaba. Tlhekefetso ya mantswa le tlhekatlheko eo batho ba tobanang le yona ka lebaka la boitlhaloso ba bona ba bong le/kapa tshekamelo ya tsa thobalano di ka theha kapa tsa matlafatsa seriti se sebe sa

bobona, ya bopa maikutlo a setjhaba, ya kenya tshabo le dihlong bathong, le ho kgina bokgoni ba bona ba ho fihlella dibaka tsa setjhaba le ho batla bonamoleli kapa toka. Hape e theha le ho ho tiisa boemo ba ho hlokeha ha phumantsho ya kotlo boo ka hare ho bona, jwalo ka ha tlaleho e bontsha, dikgoka di ka mpefalang ho tloha ho tlhekatlheko ya mantswe le tlhekefetso ho isa ditlhaselong tsa mmeleng le tsa thobalano.

E batla e le batho bohle ba botsitsweng dipotso ke Human Rights Watch ba itseng banna bao ba sa ba tsebeng ba ba rohakile le ho ba hlekefetsa ka ditsela tse ding tse seng tsa mmeleng makgetlo a mangata, tseo e ka bang ka sewelo ba bang le boitseko kapa boitshireletso kgahlanong le tsona.

Nontle, 34, o hotse a ratana le bashanyana, empa ho tloka ka 2005, ha a ba le ngwana, o ile a qala ho ratana le basadi. Ka nako ya rona ya dipotso le yena o ne a na le kgarebe ya hae e itshwereng bosadi, leha Nontle boyena e le lesbiene e itshwereng bonna. O a rohakwa le ho hlekefetswa ha a na le kgarebe ya hae. Nontle o re²,

Re etsetswa dipuo tse jwalo ka: “Batemona, batho ba satane, re tlo le bolaya, re tlo le hlaba”.... Dintho tsena di etsahala nako yohle. Banna ba re latela haeba re kena tekesing. Ba leka ho hula kgarebe ya ka. Ba re ba tla re hlaba ka thipa, [hobane] re ba nkela dikgarebe.

Batho ba fetang ka ditekesi ba hoeletsa Nontle le batho bao re sa ba tsebeng ba re jwetsa dintho nako le nako. “Ha ke apere ka tsela e bontshang bolesbiene bo bonna mme ke kena ka lebenkeleng, sena se etsahala nako yohle,” Nontle o rialo.

Naledi, ya dilemo di 24, o botswa mabapi le tjehebeho ya hae letsatsi le leng le le leng.

Batho ba re, “Keng o shebeha jwalo ka moshanyana empa o le ngwanana. Modimo ha a etsa basadi le basadi; o entse Adama le Eva.” Banna ba nwang jwala seterateng ba bua dintho tsena. Ke itsamaela feela; ebe ha ke re letho.³

Nonyameko, ya dilemo di 28, o jwetsitswe hangata hore o roba moetlo.

Batho ba ne ba re, “Ha se setso sa rona ho ba tjena. O tlameha ho ba le

---

² Puisano ya Human Rights Watch le Nontle (lebitso le seng la nnete), East London, June 29, 2010.

³ Puisano ya Human Rights Watch le Naledi (lebitso le seng la nnete), Katlehong, June 14, 2010.

banna. Ka dilemo tsa hao, keng o sa be le bana? Keng o sa be le monna?”⁴

Dilesbiene tse botona le banna ba iphetotseng bong ba tobane le tlheketso e tiisang tshosetso e dulang e le teng ya dikgoka tsa mmeleng le tsa thobalano kgahlanong le bona. Boitlhaloso ba bona ba bong ba botona bo bolela hore ba tsejwa hanghang jwalo ka “dilesbiene” mme boteng ba bona feela sebakeng sa setjhaba bo ka qala ho etswa ditshehisa le tlheketso.

Lee, ya dilemo di 21, o boshanyana haholo mme o tobane le tlheketso ya mantswa le ditshoso ho batlang e ka ba letsatsi le leng le le leng ho tswa bathong bao a sa ba tsebang le bathong bao a ba tsebang ka ho tshwana.

Stabane [ho bolela motho ya nang le ditho tsa thobalano tsa mosadi le tsa monna; tlhapa e hlalolang motho wa bong bo sa otlohang] ke lebitso la ka le leng. Nako e nngwe le e nngwe ha ke bitswa lebitso lena.... Ba re, “Noha e kae, noha e kae?”⁵ Ha o ka nka kgarebe ya ka, ke tlo etsa ntho eo o ba etsang yona”.... Ha ke tswile le kgarebe ya ka, banna ba re ho yena, “Ha re o kgotsofatse? Keng o batla ho etswa ka menwana feela? Keng o ratana le stabane?”⁶

Nosizwe, ya dilemo di 25, o betilwe ke banna ba bane ba qadileng ba ferekane le ho halefiswa ke boitlhaloso ba bong ba bonna ba Nosizwe. Tjhebeho ya Nosizwe hape e bolela tontontsho e sa emiseng ya mantswa.

Batho ba mpotsa hore na ke monna kapa ke mosadi. Ke iphapanyetsa bona. Ha nka ba mamela, ke tla hlanya. Batho ba re ho nna, “O dilemo di 25, o motho wa mofuta ofe? O itshwere jwalo ka monna. Keng o sa be mosadi?” Bophelo ba ka bohle ke dutse ke utlwa dintho tsena⁷

Nbushe o hlekahlekilwe ke sehlopha se le seng sa banna letsatsi le leng le le leng, mme o lemohile hore lehloyo tlheketso ena le ka nka sebopeho sa diketso tsa matsoho.

Ho bitswa setabane, ke ntho ya letsatsi le leng le le leng. Ha ke batle ho nahana ka yona. Kapa batho ba ka re ho nna ha ke tsamaya le kgarebe ya

---

⁴ Puisano ya Human Rights Watch le Nonyameko (lebitso le seng la nnete), Khayelitsha, June 21, 2010.

⁵ Baarabi ba mmalwa ba boletse tumelo ena ya bohata ya hore dilesbiene “di na le dinoha.”

⁶ Puisano ya Human Rights Watch le Lee (lebitso le seng la nnete), Lusikisiki, July 2, 2010.

⁷ Puisano ya Human Rights Watch le Nosizwe (lebitso le seng la nnete), Tzaneen, June 15, 2010.

ka, “Moshanyana ke mang?” kapa “Monna ke mang?” Banna bona bana ba bua ntho ena letsatsi le leng le le leng. Ha ke ikutlwe ke bolokehile. Ha ke batle ho kopana le bona bosiu.

Bakeng sa bongata ba dilesbiene tse bonna le banna ba iphetotseng bong, ketsahalo e jwalo ya tlhekatlheko ya mantswa e tlwaelehileng hoo ka nako e nngwe ba sa e boneng jwalo ka tlhekefetso. Mosa, ya dilemo di 23, o rialo:

Ha ke eso ka ke hlekefetswa ka mantswa haesale.... Ha ke ya mabenkeleng a maholo, ke bitswa mabitsa—setabane—kapa banna ba re bitsa “banna.” Ha ke tsamaya le kgarebe ya ka, banna ba fereha, esita le rona dilesbiene tse bonna, banna ba emang dihukung tsa mebila.⁸

Empa ha se bohle ba sa tshwenngweng ke tlhekefetso ena. Nthanda, ya dilemo di 19, o bua ka tshosetso ya nako yohle le tlhekefetso.

Baqhobi ba ditekesi, banna tsa tsamayang tseleng, ba nahana hore ke leka ho ba nkela kgarebe. Baqhobi ba ditekesi le balefisi ba nkgaruma. Ba batla ho nkotla.... Ka diketso tsa ka le ka mantswa, batho ba tseba hore ke lesbiene. Banna ba nkatamela ho mpotsa hore na ke lesbiene. [Batho ba re] Ke hloka monna hore a nthute; haeba ke ne ke na le monna, ke ne ke tla ithuta ho hlompha botjhaba. Basadi ba re ke tlontlolla batho ba basadi ka kakaretso.⁹

Metswalle e mmedi ya Kefilwe e otlilwe le ho betwa ke lequlwana la banna hobane e le dilesbiene tse bonna. Mahlatsipa ana a bone banna ba ba betileng sebakeng seo ba phelang ho sona hangata kamora tlhokofatso eo. Babeti bao ba jwetsitse motswalle wa Kefilwe,

Dilesbiene tseo di tonne mahlo haholo—ba ipona bohlale; ba ikgantsha. Ha ba dumedise bashanyana. Seo re se entseng, re tla se etsa hape. Re tla ba lokisa.¹⁰

Banna ba betang dilesbiene ba tsejwa ka hore ba ithorisa ka diketso tsa bona pontsheng, empa ba bang ba bontsha maikemisetso a bona a ho beta hape hobane, jwalo ka ha ba tjho, dilesbiene ha di tshware “banna” ka tlhompho. Ho beta lesbiene ho ka etsa banna “bahale” setjhabeng sa habo bona le ho fehla moya oo ho wona tlhokofatso e

---

⁸ Puisano ya Human Rights Watch le Mosa (lebitso le seng la nnete), Katlehong, July 13, 2010.

⁹ Puisano ya Human Rights Watch le Nthanda (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, July 13, 2010.

¹⁰ Puisano ya Human Rights Watch le Kefilwe (lebitso le seng la nnete), Katlehong, July 13, 2010.

eketsehileng ya bong e ka hlahang. Motswalle ya haufi wa Zebo, eo le yena e leng lesbiene, o betilwe ka sehloho ke sehlopha sa banna ka 2008 mme a tlohelwa ka kgopolo ya hore o shwele ke banna bao ba tulong ya habo. Zebo o itse, “Banna ba sebakeng sa heso ba nka banna ba babedi bana jwalo ka bahale. Ba ba thoholetsa ... [ba] lokolohile mme ba tshosetsa ka hore ba tla pheta seo ba se entseng ho [motswalle wa ka] le ho etsa se tshwanang ho lesbiene e nngwe le e nngwe.”¹¹

Tlhekefetso ya nako yohle ya puo le ditshosetso di theha boemo boo ho bona ho nang le ho salwa morao le tshabo e kgolo. Masego, ya dilemo di 26, o re:

Ho tla etsahalang ka letsatsi le leng ha motho e mong a ka etsa qeto ya ho mpontsha hore na o nahana hore mosadi o lokela ho tshwarwa jwang? Ke banna feela ba buang dintho tsena. Ka nako e nngwe, basadi ba otlohlileng ba re, “Mosadi, ha o tsebe o fetwa ke eng.” E ka nna ya ba motho eo ke sa mo tsebeng kapa eo ke mo tsebang. Ho thata ho bolela hore na ba swaswa kapa ba tiile. Ba bua jwalo ka ha eka wena ha o motho. Ke ikutlwa ke tshohile.¹²

Zebo o bohanala ha bonolo le ho lemohuwa jwalo ka lesbiene hara setjhaba sa habo. Motswalle wa lesbiene e bonna wa hae o ile a betwa ka sehloho le ho otlwa ke banna ba tulong yah abo mme a tlohelwa ka kgopolo ya hore o shwele, mmele wa hae o leketlile terateng e hlabang. Zebo o phela a le mong, moo ntlwana e kopanetsweng le batho ba bang, kante ho ntlo.

Banna ba bang tulong ya heso b aba itse [ho nna] ba batla ho paqama ka hodima ntlo ya heso ebe ba ntshwara ha ke ya ntlwaneng le ho mpetela ka tlung yeso. Ba bua sena hangata .... ke ya le motswalle wa ka tameneng. Banna ba bua ka tsela eo re aparang ka yona, ba re hlekahleka, [ebe] re a tsamaya.... Ke tseba banna ba nketseditseng ditshoso. Kamora se etsahetseng ho [motswalle wa ka], ke fumane ditshoso tsa hore ho tla latela nna. ... Ba re, “Ha re eso qete, re sa le qalong feela.”¹³

Ka nako e nngwe, tlhekefetso ya mantswe e tshosetsa hona hoo e bakang hore batho ba tlohe malapeng a bona. Nthanda a re:

---

¹¹ Puisano ya Human Rights Watch le Zebo (lebitso le seng la nnete), Kwa-Thema, March 13, 2009.

¹² Puisano ya Human Rights Watch le Masego (lebitso le seng la nnete), Nelspruit, July 11, 2010.

¹³ Puisano ya Human Rights Watch le Masego (lebitso le seng la nnete), Nelspruit, July 11, 2010.

Ka 2006, banna ba tulong ya sebakeng sa habo [e leng Durban, moo Nthanda a neng a dula teng] ba ne ba letile. Monna e mong o ne a tlwaetse hore haeba nka fumana monna ke tla ba mosadi wa nnete. O ile a re o tla nthuta, a mpontse, a nthute mekgwa ya ho phela setjhabeng le tlhompfo. Sena se etsahetse nako ya dikgwedi tse tsheletseng, letsatsi le leng le le leng.... Mme wa ka a mpoella hore ke tlohele taba eo. Kei le ka tsamaya ka leba Johannesburg.¹⁴

Pale ya Katlego

Ha ntse a hola, Katlego, ya dilemo di 21, ka nako e nngwe e ne e le lesbiene e bosadi, ka nako e nngwe a le boshanyana. Ka jeno batho bohle ba tseba hore ke lesbiene ka lebaka la tsela eo a aparang le ho bua ka yona. Baahisani ba mo jwetsa hore, “O ne o le ngwanana ya hantle, empa ho etsahetse eng ka wena? Ho ile ha fosahala kae?” Banna ba re, “O itlhokela ho robalwa ke monna feela o tla loka hantle. Ke hobaneng bo mme wa hao a dumella ntho ee?”

Nako yohle, ha ke tswile ba ne ba bua sena. Ka hona ke ne ke itulela lapeng feela. Ho kgarebe ya ka, ba ne ba re, “O bona eng ho motho eo? O batla eng mothong eo hobane ha a na kwae?”

Ba bang ba banna ba etsang ditshoso tsena ke dithaka tsa hae, batho bao a hotseng le bona, le ba bang ba baholwanyane ho yena. Monna e mong o ile mo ntlhokomedisa, “Ha nka kopana le wena bosiu feela, ke tla o beta hore o kgone ho ba hantle hape.” Katlego a rialo: Katlego o re:

Ke itholela feela. Ka nako e nngwe, ha ke tsamaya, o tla ntshwara ka letsoho a hane ha ke feta. Nako yohle ha ke kopana le yena seterateng o bua sena ho nna. Ha ke eso bolelle motho mang kapa mang.... Ka nako e nngwe, ke ikutlwa ke batla ho hoeletsa.... O tla be a nkgula ka letsoho a re, “Kajeno o tsamaya le nna.” O tla ntiisa le hona ho leka ho ntshuna, O matla. Ke ne ke re ho yena, “ke tla jwetsa ntate wa ka,” ebe o re ha ke tsotelle.

Katlego o na le lebaka la ho tshaba; motswalle wa hae wa lesbiene e bonna o betilwe ke banna ba banyane bao a neng a ba nka e le metswalle. Katlego o tseba babeti ba hae mme o dula a ba bona sebakeng sa habo.

¹⁴ Puisano ya Human Rights Watch le Nthanda (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, Phato 4, 2010.

Ba mo betetse ka phapusing ya hae. Ba ikgakantse eka ke metswalle ya hae mme ke tsela eo ba mo fumaneng ka yona .... Ba re ho yena, “O se ke wa ikgakanya ka hore o moshanyana, hobane re o robetse.”

Ha Katlego a leka ho thusa motswalle wa hae, motswalle wa hae wa kgale wa motho e motona a re ho yena, “Ha nka kopana le sehlopha sa banna, ke ne ke tla o ntsha ka tlung ebe ke o isa [moo ho phetheselang lekeisheneng] ebe re a o beta le ho o bolaya.” Katlego o dula lapeng ho qoba “dintho tsena.”

Banna ba betileng motswalle wa Katlego ha ba ipata kapa ho hanyetsa seo ba se entseng; ho fapana le seo, ba ithorisitse ka ditlolo tseo tsa bona tsa molao, mme ba nkuwa e le bahale bakeng sa banna ba bang.

Puisano ya Human Rights Watch le Katlego (lebitso le seng la nnete), Katlehong, la 13 Phupu, 2010

Dilesbiene tse bosadi, tseo hangata di bonwang jwalo ka basadi ba otlohileng ke batho ba sa ba tsebeng, ba etsetswa ditlhekatlheko tse tshwanang tsa thobalano jwalo ka tse etswang ho basadi ka kakaretso; leha ho le jwalo, ba atisa ho fumana tlhekatlheko ya sebopeho se seng ho feta mona. Nkosazana o re:

Hore o mosadi ho bolela hore o tla hlekahlekwa nako yohle, haholoholo haeba ba tseba hore o lesbiene. Ebe ba re, “Re ka o bontsha hore monna wa nnete a ka etsang, ho fapana le menwana le leleme. Ke tla o bontsha hore monna wa nnete ke eng¹⁵

Ponahalo e ikamahanyang le bong ya dilesbiene tse hlahellang jwalo ka basadi e ka bolela hore ba “senoleha” feela ha ba na le, kapa ba bonahala ba ratana le, lesbiene e bonna kapa monna ya iphetotseng bong. Hang ha lesbiene e bosadi e senolehile, tlhekefetso eo a e fumanang e ka tshwana le e tobang dilesbiene tse bonna. Ho ya ka Denise, ya dilemo di 21:

Ba re ke na le noha. Ha ke sa tsamaya lapeng ka phirimana jwale hobane [banna ba sebakeng sa heso] ba dula ba ntshepisa ho mpeta.... Ha ke tsebe haeba ba feela ba tiile.... Banna ba buang dintho tsena, ba eletsa basadi ba bang hore ba se ikamahanye le nna¹⁶

¹⁵ Puisano ya Human Rights Watch le Nkosazana (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, August 4, 2010.

¹⁶ Puisano ya Human Rights Watch le Denise (lebitso le seng la nnete), Lusikisiki, July 2, 2010.

Vicki o fumana “tlhefetso ya nako yohle ya mantswe” direnkeng tsa ditekesi.

Ba re, “O kgotsofatswa jwang ke monwana le leleme? O hloka kwae ya monna.” Ka nako e nngwe monna e mong o ile a hlahisa botona ba hae ya ba o re, “Ntho eo o e hlokang ke ena.”¹⁷

Dorothy o dula a tshohile kamehla a tswile.

Ka tlwaelo... banna ba leka ho o fereha ha o itsamaela. [Ba re,] “Tloho kwano. O ngwanana, ha o kgone ho robala mosadi e mong.” Ba bona hore o lesbiene ... [empa ba re,] “O ke ke wa ba monna. O tshaba kwae ya monna.... O a baleha empa ke yona ntho eo o lokelang ho e etsa ena.”

Tlhokofatso ya Mmeleng

Batho ba mmalwa ba botsitsweng dipotso—boholo empa e seng feela dilesbienne tse bonna le banna ba iphetotseng bong—ba hlokofoaditsweng ka lebaka la boitlhaloso ba bong ba bona le ditshekamelo tsa bona tsa thobalano. Ka nako e nngwe ba itwanela ha ba hlaselwa hore ba itshireletse bobona, metswalle ya bona, le balekane ba bona.

Bongata ba batho ba rohakwang kapa ba hlekefetswang ha ba arabele ka lebaka la hobane ba tseba hore sena se ka baka ntwana. Tau, ya dilemo di 16, o hlasetswe pela sebaka sa ho hlatswa makoloi ha a tsamaya le metswalle ya hae e meraro. Monna e mong o ile a ba bitsa di-moffi [lebitso le rohakang banna ba di-gay] le lesbiene. Ha Tau a ipelaetsa ka sena, o ile a mo sututsa le ho mo otlala. Ha morao letsatsing leo, Tau a ya ntlong ya monna eo le moholwane wa hae ho iteanya le yena. Monna e o a re, “Ke mo otlile hobane o leka ho ba moshanyana; ha se moshanyana.”¹⁸

Vinny o ile a otlwa ke ba lelapa la kgarebe ya hae. Ka Pudungwana 2008 ba bang ba metswalle ya hae ba ile ba hlaha thelevisheneng mme ba ipolela phatlalatsa hore ke dilesbienne. Ka lebaka lena, Vinny o ile a senolwa hara setjhaba sa moo a dulang teng hobane ne a atisa ho bonwa a qeta nako ya hae le bona.

Ha nako e ka ba 7:00 bosiu, mme wa [kgarebe ya ka], kgaitsemi ya ka, le batho ba bang ba motseng ba tla tlung ya heso ka melamu le majwe. Kgarebe ya ka e ne e tletse madi. Ba kene ka tlung. Mme wa hae a jwetsa

---

¹⁷ Puisano ya Human Rights Watch le Vicki (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, August 4, 2010.

¹⁸ Puisano ya Human Rights Watch le Tau (lebitso le seng la nnete), Khayelitsha, June 22, 2010.

bashanyana hore ba ntshware, yaba ba nkotla haholo. Ba ile ba nthoba sephaka sa leqele. Batho ba bang ba ile ba tla ha ba utlwa modumo, yaba ke a phonyoha.... ke ile kja kenngwa samente kgwedi kaofela sephakeng¹⁹

Montsho o lekile ho itwanela a shebile hore na a ka qoba ho lemala haholo.

Ha [kgarebe ya ka le nna] re tsamaya mmoho, banna ba ntsebang, ba leka ho mo fereha.... Lekgetlo la qetelo, ke kgenohile leino. Ka nako e nngwe ke banna ba babedi, ka nako e nngwe ke a le mong feela. Ke lwana le bona.²⁰

Batho ba hlasetswe le kahara malapa a bona. Ka bosiu bo bong ka Motshehanong 2008 banna ba bahlano ba hlometseng ba pshatlile le ho kena tlung ya habo Kaya moo a dulang le mme wa hae. Ho rialo Kaya ya dilemo di 26:

Ba ile ba tlama mme wa ka mme ba mo isa phapusing e nngwe. Ba bararo ba bona ba ile ba nkisa phapusing e nngwe. [Ba ne ba re,] “O monna ha ke re? O nahana hore o monna?” ... Ba ne ba ntjhapa, ba nkotla hloohong le mahetleng ka sethunya. Ba batlile ba mpeti... empa ya ba ho ba le ntho e etshalang mme yaba ba tsamaya. Ha ke na bonnete ba hore ho etsahetse eng.... ke ne ke ikutlwa eka ke phoso ya ka. O a tseba, o tla salwa morao ka lebaka la tsela eo o aparang ka yona²¹

Dilesbiene tse bosadi ka nako e nngwe di tobana le ditlhaselo tse tlang ka kotloloho ho tswa banning bao ba arohaneng le bona, ba ba hanneng, kapa bao ba sa batleng ha ba ka ba atamela. Gloria o hlasetswe ke monna eo a mo hanneng ha a mo fereha. “Bohle ba tseba hore ke lesbiene ka lebaka la tsela eo ke aparang ka yona. Monna e mong o ile a mphereha; o ne a etsa sena ho nkgopisa feela. Ke ile ka re ho yena “tjhe” yaba o batla ho nkotla.”²²

Abigail, ya dilemo di 37, le kgarebe ya hae e bonna hangata ba iphumana ba kene dintweng.

Ka nako e nngwe kgarebe ya ka le nna re ne re le bareng. Monna e mong a tla ho nna.... Ke ne ke iphapanyeditse yena. A tla [ho nna] a re, “Ha o bone hore ke a o bitsa?” O ne a batla ho bua le nna sephiring. [Kgarebe ya ka] ya

---

¹⁹ Puisano ya Human Rights Watch le Vinny (lebitso le seng la nnete), Lusikisiki, July 2, 2010.

²⁰ Puisano ya Human Rights Watch le Montsho (lebitso le seng la nnete), Katlehong, July 2, 2010.

²¹ Puisano ya Human Rights Watch le Kaya (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, August 4, 2010.

²² Puisano ya Human Rights Watch le Gloria (lebitso le seng la nnete), Nelspruit, July 11, 2010.

kena dipakeng. A qalella ho hoeletsa a mo jwetsa hore a tswe tabeng ya hae. Yaba o re taba ya hae ke nna. Yaba o qalella ho re otlala ka ditlalela. Yaba batho ba bang ba leka ho kena dipakeng mme ke moo re tsamaileng²³.

Ditlhokofatso tsa mmeleng ka nako e nngwe di tsamaya le dikgoka tsa thobalano Oyama o ne a tsamaya le motswalle wa hae ka phirimana e nngwe ka Tlhakubele 2009.

Ho ne ho kgutsitse; re ne re tsamaya mmileng. Banna ba bane ba tla ho rona ho mpotsa hore na nka rata ngwanana e mong jwang feela le nna ke le ngwanana. Yaba ba nkotla. E mong wa banna bana a nka kgarebe ya ka ho ya e beta. Ba ne ba nthaha sefubeng ka maoto a bona. Banna ba bararo ba ne ba nkotla. E ne eka e bile nako e telele. Dikgopo tsa ka di ne di opa, ke utlwa eka di robehile, ke ne ke sa kgone ho hema. Ha ba qetile ke ile ka kgona ho ema le ho tsamaya empa ke ne ke opelwa. Ke ne ke sa tsebe banna bao. Ya hutseng kgarebe ya ka, ke ne nkile ka mmona haufi le ntlo ya habo kgarebe ya ka.... ha ke a kgona ho tseba [ba bang]. Ke arohane le kgarebe ya ka dibeke tse pedi tse fetileng²⁴.

Dikgoka tsa Thobalano

Dipatlisiso di bontsha hore basadi ba dikamanong tsa marato ba hlokoletswang ka thobalano hangata ba hlaselwa ke balekane ba bona, balekane ba arohaneng le bona, kapa ditho tsa lelala le batho ba bang bao ba ba tsebang ka malapeng a bona kapa malapeng a baahisani; karolo e ka bang ya boraro ya bona e hlaselwa ke batho bao ba sa ba tsebang.²⁵ Ka papiso, patlisiso ya rona e bontsha hore dilesbiene le banna ba atisa iphetotseng basadi ba hlaselwa ke batho bao ba sa ba tsebang, batho bao ba sa tswa tsebana le bona, le ka nako e nngwe ke metswalle; hangata ka ho fetisisa, ditlhaselo di etsahala dibakeng tsa setjhaba tse se nang batho kapa dibakeng tsa poraefete moo ba iswang kgahlanong le thato ya bona.

---

²³ Puisano ya Human Rights Watch le Abigail (lebitso le seng la nnete), East London, June 29, 2010.

²⁴ Puisano ya Human Rights Watch le Oyama (lebitso le seng la nnete), Katlehong, July 7, 2010.

²⁵ See CSVR, "Tracking Rape Case Attrition in Gauteng: The Police Investigation Stage," http://www.csvr.org.za/index.php?option=com_content&view=article&id=1498%3Atracking-rape-case-attrition-in-gauteng-the-police-investigation-stage&Itemid=2, (accessed on April 1, 2011), p. 18, for numbers suggesting that at least 50 percent of rapes against women in heterosexual relationships happen inside the home, which makes traditional policing measures inadequate in such cases. Also see CSVR, "A State of Sexual Tyranny: The Prevalence, Nature and Causes of Sexual Violence in South Africa," http://www.csvr.org.za/index.php?option=com_content&view=article&id=2453%3Aa-state-of-sexual-tyranny-the-prevalence-nature-and-causes-of-sexual-violence-in-south-africa&Itemid=2, (accessed on April 1, 2011), for similar figures and for a comprehensive analysis of the problem of sexual violence in South Africa.

Ha le dilemo di 15, ka 2000, Nosizwe, ya shebehang jwalo ka motho e motona, o ne a “apere diaparo tse jwalo ka tsa moshanyana. Ke ne ke bapala ka matla ho feta bashanyana.” Ka bosiu ba moqebelo o mong, ha a kgutla leetong la sekolo, Nosizwe a kgahlana le sehlopha sa banna ba bane bao a sa ba tsebeng.

Ha ke ba feta, ba ile ba botsa hore na ke ngwanana. Ka re, “tjhe.” “O moshanyana?” Ka re, “ee.” Ka ba feta, yaba, e mong wa bona o re, “Ke ngwanana. E re ke o bontshe hore ke ngwanana.” Ba ile ba ntshala morao, ba nkgula; yaba ba qalella ho nkotla.... Ba mpetla—ba bararo kapa ba babedi kapa kaofela ha bona, ha ke sa hopola. Ke ile ka tsoha hoseng. Diaparo tsa ka di tabohile. Ho ne ho na le madi. Ke ne ke ikutlwa ke le ditsekana.

Ke ne ke sa ikutlwe eka ke motho. Ha nka ka tloha lapeng nako ya matsatsi a mangata. Ka nahana... sena se tla etsahala hape²⁶

Peto ena e fetotse bophelo ba Nosizwe. Nosizwe a ima yaba mme wa hae o hodisa ngwana.

Farai, ya dilemo di 32, ya tswang Lusikisiki, sebaka sa motsetoropo wa mahaeng Kapa Botjhabela, o hlasetswe hape ka lebaka la boitlhaloso ba hae ba bong—ka ho kgetholoha, o re, ka lebaka la ka moo a aparang ka teng. Ka 2000, ha a le dilemo di 22, Farai o ile a betwa ke lequlwana la banna ha a ile ho matha.

Monna e mong a tla ho bua le nna. Ke ne ke sa batle ho bua le yena yaba o qalella ho etsa dintho tse kgopisang mme yaba re [qala] ho lwana. A nkotla ka tlelapa. Yaba moshanyana e mong o a tla, ke ne ke mo tseba; o ne [a tsebahala Lusikisiki jwalo ka] motho ya betang le leshodu. Ka nako ena ke ne ke lwana ke tiile jwale. Ha ke a tseba hore monna wa boraro le wa bone ba hlahile kae. Ba ne ba mpoella hore ba tla nthuta ho itshwara jwalo ka mosadi. Ba ile ba re ha ke a tlameha ho tiisa haholo. Ba ne ba re, “O nahana hore o mang?” Ke ne ke ba lwantsha kaofela mme ho le jwalo ke ntse ke ba hlola. Empa monna wa boraro ... ke ha ba tla mphumana. O ile a hlaha mme a nkotla a le kamorao. Ke moo ke ileng ka wela fatshe, mme ka ya le maidiidi.

Monna ya neng a feta ka tsela o ile a mphumana ha morao mme a nkisa lapeng. Ke ne ke tshwerwe ke hloho e bohloko bo tshabehang nako ya matsatsi a mane ... ke ne ke nanaha hore ke tswa madi. Ha ke fihla lapeng

---

²⁶ Puisano ya Human Rights Watch le Nosizwe (lebitso le seng la nnete), Tzaneen, June 15, 2010.

ke ile ka hlapa empa boikutlo boo ha bo a ka ba ntlohela. Ka hlapa hape. Yaba ke hlokomela hore ke tswa madi. Ba ne ba ntshetse ka peterole . ... Ha ho motho eo ke ileng ka mo jwetsa hobane ho ne ho se motho ya tla nkgolwa. Mme ka nahana hore ke tla lebala²⁷

Batho ba bang ba botsitsweng dipotso ba hlalositse hore ba hlokofaditswe ka thobalano, ka nako e nngwe makgetlo a mangata, ke batho bao ba sa ba tsebeng le bao ba ba tsebang. Onalenna, ya phelang Tzaneen, profensing ya Limpopo, o betilwe lekgetlo la pele ka 1994, a le dilemo di 15, ke mokwetlisi wa hae wa bolo ya maoto; lekgetlo la bobedi ke ka 1996, ha banna ba bararo, ba neng ba mmitsa monnamusadi ba mo hulela dihlahleng mmoho le kgarebe ya hae ha ba le tseleng ka phirimana e nngwe Polokwane, e leng toropo e haufinyane. O betilwe lekgetlo la boraro ka Mmesa 1999, hona Polokwane hape, ke banna ba neng ba bohile metsamao ya hae mme ba rera tlhaselo e le ho mo “ruta” thuto le ho mo fetola hore e be “mosadi wa nnete.”²⁸

Kotsi ya ho hlaselwa dibareng le dibakeng tsa setjhaba hangata e qobella dilesbiene le banna ba iphetotseng bong ho fetola ditsela tsa bona tsa bophelo le ditsela tseo ka tsona ba ithabisang le batho ba bang; hangata, ba kgetha ho nwa le ho ithabisa malapeng a bona moo ba batlang ba bolokehile. Empa le tsona diphapusi tsa poraefete tsa batho ha di a bolokeha kamehla. Dihoreng tsa hoseng ka la 23 Hlakola, 2008, Frances o ne a robetse ka tlung ya hae Kabokweni, toropo e haufi le Nelspruit, profensing ya Mpumalanga, ha banna ba babedi — bao a tsebileng e mong wa bona ka lentswe la hae hore ke motho ya neng a atisa ho mmotsa hore ke bobaneng a phela “jwalo ka monna”—ba pshatla le ho kena tlung. Monna eo a mo tsebileng a mo qobella ho tswa ka tlung ka thipa, a mo hulela sebakeng se bohole ba dimitara tse 300 pela noka e haufi, moo a mo hlabileng hloohong le ho mo beta nako ya hora le halofo. Moahisani wa hae hamorao a jwetwsa Frances hore mohlasedi wa hae o mo jwetsitse hore o tla mo ruta hore a “se ke a ba monna.”²⁹

---

²⁷ Puisano ya Human Rights Watch le Farai (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, August 4, 2010.

²⁸ Puisano ya Human Rights Watch le Onalenna (lebitso le seng la nnete), Tzaneen, June 15, 2010.

²⁹ Puisano ya Human Rights Watch le Frances (lebitso le seng la nnete), Nelspruit, July 11, 2010.

Pale ya Dumisani

Dumisani o betilwe ho feta hang, bobedi ke batho bao a sa ba tsebeng le motho eo a mo tsebang hanyane ya neng a ithutile metsamao ya hae.

Ka la 12 Lwetse, 2005 ka 6:00 mantsiboya, Dumisani—ya neng a le dilemo di 17 ka nako eo—o ne a tsamaya pela ntlo ya habo Mdantsane, Kapa Botjhabela, le leng la makeishene a maholo ka ho fetisisa Afrika Borwa, ha monna e mong a qalella ho bua le yena.

...monna eo o ile a mpotsa hore na ke a mo rata. Ke ne ke sa tsebe hore o boelang. Ke ile ka re feela “tjhe” yaba ke leka ho tsamaya empa a nthibela. Ho ne ho fifetse jwale. Ke ne ke lla mme ke mo kopa hore a kgaohane le nna. A qalella ho nkotla. A ntsha thipa. Ka baleha empa a ntshwara.

O ne a tseba dintho ka nna. O ne a tseba hore ke dula hokae le hore ke fihla neng lapeng, le hore ke bomang ba tlang lapeng, le hore ke na le metswalle e jwang. O ne a bone metswalle ya ka ya dilesbiene e tla lapeng mme a bolela ka moo kaofela re aparang jwalo ka banna.

O ile a mo hulela dihlahleng, yaba o mo beta ho fihlela bosiu haholo; yaba o re o tla mo felehetsa ho ya lapeng. Dumisani o ne a tshaba ho ya mapoleseng hobane mmeti wa hae o ne a dula haufinyana, o ne a mo disitse ka leihlo le ntjhotjho ho hlakile, mme o ne a tsejwa sebakeng sa habo hore o kotsi. Titjhere e lemohileng hore ho na le phoso o ile a isa Dumisani sepoleseng, bakeng sa teko ya HIV, le ho bona hore na ha a ima. O ile a leboha ho tseba hore ha a ima empa mapolesa ha a ka a tshwara monna eo leha a mo supisitse bona, mme a mmona ha morao sebakeng seo.

Ke ne ke itlhoile e le ka nnete ka nako eo.... Ho fihla le kajeno, ha ke kgone ho tswella ka bophelo. Ha ke kgone ho lebala. Ha banna bao ba tla ho bua le nna, ba nkgopotsa ka se etsahetseng. Ho ba le ntho e qhwaolohang mme ke a halefa. Ke na le kgalefo kahare ho nna. Ke ikutlwa ke tetebetse hoo ke qetellang ke kula.... Ha ke batle ho ba mmoho le batho, ke batla ho nwa feela ho lebala dintho tsohle.

Empa ho ne ho sa na le tse ding tse tlang. Ka Labohlano le leng ka Mphalane 2009 Dumisani o ne a kgutla koletjheng East London, mme a feta tlelapeng. Banna ba babedi ba mo sala morao yaba ba mo hulela dihlahleng tse haufinyana:

[Ba] ile ba fapanyetsana ka yena ho mo beta. Ke ne ke ba kopa hore ba ntlohele. Ke ile ka tseba lentswe la e mong wa bona. Ba ne ba nkotla. Ke ne ke itwanela. Yaba ba kgefutsa.... Yaba ho emisa ntho yohle ho nna.

Ke ne ke sa tsebe hore ke etse eng. Ho na le banna ba bangata ba jwalo ka bona hohle, ba tsebana. Ke a tseba [hore] banna bao ba ntseba. Ba ne ba batla ho etsa sena ho lesbiene e bonna. Ha ba ne ba mpeti, monna e mong o ile a re, “O nahana hore o matla, le nahana hore le banna, letlakala towe la lesbiene.” Ha ke ne nka hlahlela nyewe, ke nnete, ba ka nna ba tshwarwa empa ba tla ba le banna ba bang ba emeng kantle hore ba ntshware. Ka tseba hore ba tla mphumana.

Dumisani o ile a ntsha mpa mafelong a 2009 mme o etsa diteko tsa HIV kgafetsa.

Puisano ya Human Rights Watch le Dumisani (lebitso le seng la nnete), East London, la 28 Phuptjane, 2010.

Hangata haholo, jwalo ka Dumisani, mahlatsipa a peto a bona bahlasedi ba bona ba itsamaela ka bolokolohi kamora tlhaselo; sena hape se sebetsa jwalo ka tshoso ho mahlatsipa mme se fedisa tshepo e se ntse e thekesela ya bona ho sepolesa le sistimi ya toka ditlolong tsa molao. Bothata bona bo atile, ha bo ame feela ho betwa ha dilesbienne.

Mosa o betilwe ke moahisani wa hae ka 2003 ha a tswa Klerksdorp, e tsejwang hape ka hore ke Matlosana, dimmaele tse ka bang 125 ka borwa botjhabela ho Johannesburg, profensing ya Leboya Botjhabela. Kamora peto, monna eo o itse: “Hopola, leha o ka bua, ke tla ya tjhankaneng, ho lokile, empa ke tla o batlela batho ba tla o bolaya, mme nyewe eo e tla nyamela feela.” Ka ho tshoha, Mosa o jwetsitse mme wa hae se etsahetseng matsatsi a mararo ha morao, mme bobedi ba ya seteisheneng sa sepolesa sa Kanana ho hlahlela nyewe. Mmeti wa hae o tshwerwe empa a lokollwa ka beile ha Mosa a amohetswe sepetlele bakeng sa ditemalo tseo a bileng le tsona ka nako ya peto. O ile a qalella ho mo etsetsa ditshoso ha a kgutlela hae. Mosa o ile a fumana taelo ya tshireletso ho tswa sepoleseng.

Nyewe ena e nkile nako e sa tswelopele mme a ikutlwa a sa bolokeha ke ho phela haufi le mmeti wa hae, Mosa le mme wa hae ba falletse ho ya Lusikisiki, Kapa Botjhabela. Sepolesa se mo tsebisitse hore o tla lokela ho fana ka bopaki Gauteng. Bohareng ba 2004 o ile a fumana hore o na le tshwaetso ya HIV. Ka nako e nngwe ka 2005, ha a ntse a le Kapa Botjhabela, moofisiri ya fuputsang nyewe a mo letsetsa mme a mo jwetsa hore o hloka ho fana ka bopaki lekgotleng letsatsing le latelang Gauteng. Ka ho hloka tjehelete, Mosa a se

ke a kgona ho nka leeto leo la dimmaele tse 400 (about dikhilomitara tse 700) ka nako ya letsatsi feela; ha a tsebe hore ho etsahetse eng, haeba ho na le se etsahatseng, ka nyewe eo hobane mapolesa ha a ka a hlola a mmitsitse hape mme a e tlohela³⁰.

Jwalo ka ketsahalong ya Mosa, dikameho tsa kelellong le mmeleng tsa tllhaselo e jwalo di ka nka nako e telele. Saden, ya dilemo di 19, ya neng a le dilemo di 16 ha metswalle ya hae e mo beta ka 2007 motseng o mong profensing ya Limpopo, o fumane hape hore tlhokofatso eo e mo siile a na le tshwaetso ya HIV. Mapolesa a hanne ho bula nyewe ya peto ha Saden a tla ho bona ka lebaka la boithaloso ba hae ba bong; ba ne ba sa dumele hore Saden ha se monna mme ho fapana le mona ba ile ba mo etsa setshehisa mabapi le ponahalo ya hae. Hajwale o kalafong ya meriana ya HIV (dinathiretrovaerale)³¹.

Lee, ya itshenotseng hore ke lesbiene o betilwe ke banna ba robedi moketjaneng ka 2006, a emisa ho tshepa batho kamora tllhaselo eo mme a qala ho nwa jwala haholo. O ile a ima ka lebaka la peto eo.

Ke ne ke batla ho ntsha mpa. Ke ile ka ya sepetlele. Baeletsi ba thobang maikutlo ba itse ba batla ho mpotsa dipotso tse pedi. “Ya pele, na o ka kgona ho phomola moyeng o tseba hore o bolaile ngwana? Ya bobedi, o tla nahana eng nako yohle ha o bona lesea?” Ke ne ke batla ho bolaya lesea leo ke phetho... E ne e le ka Tshitwe 2006 [ha] ke ya ho fumana dikeletso tsa thobo ya maikutlo. Ka nako eo ke yang sepetlele ho ne ho se ho fetile dikgwedi tse nne. Ho ne ho sa thuse ho nahana mabapi le [ho ntsha mpa]. Mme wa ka o ile a hlokomela lesea la ka³²

Carol, ya dilemo di 35, o ekilwe ke motswalae wa mosadi ha a le dilemo di 19. Carol haesale e le lesbiene e bonna mme motswalae o ne a sa amohele taba ya tshekamelo ya tsa thobalano ya Carol. ‘O ne a re ho nna, ‘ke hobaneng o iketsa moshanyana,’” Carol a rialo. Motswala Carol a mo memela moketjaneng mme a tsitlallela hore a nwe jwala. Carol o fumane ha morao hore motswalae o tshetse biri ya hae ka sethethefatsi bosiuung boo le hore mohlankana wa motswalae o betile Carol ha a ntse a ile le maidiidi.

Ke tsohile letsatsing le hlahlamang ke le ka phapusing e nngwe, ke tsotse, ho ne ho tletse madi hohle ho nna. Ho ne ho na le tjhelete tlasa mosamo.

---

³⁰ Puisano ya Human Rights Watch le Mosa (lebitso le seng la nnete), Lusikisiki, July 2, 2010.

³¹ Puisano ya Human Rights Watch le Saden (lebitso le seng la nnete), Tzaneen, June 15, 2010.

³² Puisano ya Human Rights Watch le Lee (lebitso le seng la nnete), Lusikisiki, July 2, 2010.

Ke ne ke lla. Ausi wa ka e moholo ho nna o ile a tla lapeng mme ka mo jwetsa se etsahetseng. Ke ne ke le dilemo di 19.... Yaba ke fumana hore ke imme. Ke ne ke batla ho ipolaya hanghang³³

Ngwana wa Carol jwale o dilemo di 15 mme o hodisitswe ke mme wa Carol.

Ka Pherekong 2009 Nkosazana o ile a intsha le motswalae le mohlankana wa motswalae, ya tlileng le motswalle wa hae wa monna. Monna eo o ile a fereha Nkosazana kgafetsa nakong ya phirimana eo; o mo hanne makgetlo ao ohle. Ke kgalefo, monna eo o ile a mo isa lekeisheneng hole le lehae la hae le Imbali, profensing ya KwaZulu-Natala, hara bosiu mme a mo sutuletsa kantle ho koloi ya hae. Seterata seo Nkosazana a nyahladitsweng ho sona se ne se hloka batho mme se thotse; banna ba babedi ba fihlile ba feta, ba mo qobella ka thipa ho kena ka mokhukung, yaba ba mo beta. O sa ntse a eso amohela se etsahetseng. O itse, “Peto e dula e kgutlela kelellong ya ka ka mehopolo e fetang mme ke lle. Ke ile ka robeha moya hoo ke ileng ka lla ha bohloko; ka hlatsa; ke ne ke sa je; ke ne ke sa kgone ho robala.”³⁴

Ashanti, ya dilemo di 39, o dula in Kwa-Thema, lekeishene le haufi le Johannesburg. Ha dilemo di ntse di tsamaya, o tobane le tlhekefetso ya mantswe, ditshoso, ditlhaselo tsa mmeleng, mmoho le dikgoka tsa lapeng dikamanong tsa marato tsa batho ba bong bo tshwanang; leha ho le jwalo, tlhaselo e mo ammeng ka ho fetisisa ke e hlahetseng baradi ba hae ba mafahla a dilemo di 13 ka phirimana e nngwe ka 2001 ha ba ne ba tswa tlhodisanong ya bommabotle sebakeng se haufi.

[Baradi ba ka] ha ba ka ba kgutlela lapeng. Ke ba batlile bosiu bohle. Ka 3:00 a.m., Ka bua. Ka jwetsa mme wa ka hore ho na le se seng se phoso ... ba na le bothata. Letsatsi le latelang, ka Sontaha, ka 11:00 a.m., baradi ba ka ba fihla lapeng; mese ya bona ya dikhethe tse telele e ne e le metsho. Ha banna bao na ntse ba beta baradi ba ka, ba itse ho bona, “Re le etsa sena hore le hole le tseba hore le lokela ho robala le banna.”

E mong wa baradi ba ka o ile a ipolaya kamora dikgwedi tse tsheletseng. O ne a batla hore ke mmolaye. O ne a sa kgone ho phela le sena; batho ba ne ba bua dintho ho yena. Ke ka moo ke lahlehetsweng ke ngwana wa ka. Ke ikutlwa ke le molato. E bile ka lebaka la ka. Haeba ke [ne] ke sa ka ka ba

---

³³ Puisano ya Human Rights Watch le Carol (lebitso le seng la nnete), Ermelo, July 10, 2010.

³⁴ Puisano ya Human Rights Watch le Nkosazana (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, August 4, 2010.

beha kotsing ka lebaka la [bolesbiene ba ka], ba ka be ba ntse ba phela.

Haesale ho tloha ka nako eo Ashanti o lekile ho ipolaya makgetlo a mahlano, lekgetlo la moraora ke ka 2007. Moradi wa hae e mong le yena o lekile ho ipolaya.

Sena se a tla ho wena se o imele, ha o kgone ho ithiba.... Ya neng a rata ho bua, ya neng a le motlotlo ka mme wa hae, o ile a hlokahala. Ha ke batle ho bua ka yona. Ha ho pheletso ya sena.³⁵

Leha dilesbiene tse bosadi di atisa ho bonwa jwalo ka batho ba bong bo otlohileng mme ba tobana le dikotsi tse tshwanang le tse tobileng basadi ba bang, haeba tshekamelo ya bona ya tsa thobalano e ka tsejwa sena se ka eketsa kotsi ya bona ya dikgoka tsa thobalano.

Ka Pudungwana 2007, Puleng, lesbiene e bosadi e kileng ya ratana le banna mme a na le ngwana le mohlankana wa hae wa mehleng, o ne a dula eMbalenhle, profensing ya Mpumalanga. O ne a kgutla tlelapeng ka bosiu bo bong mmoho le motswalae wa mosadi, ya neng a sa dumellane le bolesbiene ba Puleng, ha banna ba bane ba tla ho yena le ho mo beta dihlahleng tse haufinyana. Motswalae o ile a itsamaela. Puleng o re:

Ba itse ho nna “Re tla o bontsha hore o mosadi”.... Ke ne ke nahana hore ka ho jwetsa motswalaka, ka ho bua phatlalatsa hore ke lesbiene, ke ile ka ba kgopisa.... Ba dumela hore basadi ha ba tlameha ho ba le basadi ba bang...³⁶

Abigail, ya dilemo di 37, o phela torotswaneng e nngwe Kapa Botjhabela moo batho ba teng ba tsebang hore ke lesbiene. Ka Tlhakubele le Mmesa 2010 o ne a le Durban, KwaZulu-Natala, bakeng sa thupelo ha a kopana le monna e mong eo a mo tsebisitsweng ke motswalle wa hae mme ya ileng a mo fereha. Motswalle wa Abigail a jwetsa monna eo hore Abigail ke lesbiene.

Ra be re intsha.... A leka ho bua le nna hape, a mphereha. Ka re, “Tjhe.” A botsa, “Na ke hore ha o rate nna kapa o hlile ha o re batle bohle?” Ka mo jwetsa, “O monna e motle, empa ha ke ratane le banna.”

Ha a isa Abigail lapeng kamora ho intsha, monna enwa a mo qhekanyetsa hore a ye ntlong ya hae. Ha ba fihla teng, a beta Abigail yaba o a kgaleha. Abigail a pholoha. “Ke ne ke

---

³⁵ Puisano ya Human Rights Watch le Ashanti (lebitso le seng la nnete), Kwa-Thema, Tlhakubele 18, 2009.

³⁶ Puisano ya Human Rights Watch le Puleng (lebitso le seng la nnete), Ermelo, July 10, 2010.

itsamaela feela, ke sa tsebe hore, dintja di bohola ho tswa lehlakoreng lefe,” o rialo. “Ke ne ke apere thopo ya ka feela, ke tsotse ntle le seaparo sa ka sa ka tlase feela. Ke ile ka tswelapele ho tsamaya, ke rapela hore motho e mong a mpone....”³⁷

Leha Abigail a hlahletse nyewe ya peto mme a fuwe nomoro ya nyewe (140), o jwetsitswe ha morao hore moofisiri ya fuputsang nyewe ya hae o e ngodisitse e le ya nomoro ya 139, eo a fumaneng hore ha a sebetsana le tletlebo ya hae jwalo ka ya peto. Abigail ha a kgona ho fetisetsa nyewe ya hae Kapa Botjhabela, moo a phelang teng, leha a qeteletse a kgonne hore nyewe ya hae e ngodiswe jwalo ka ya peto. Moqosuwa ka nako ya nyewe o itse thobalano dipakeng tsa bona e entswe ka tumellano, mme, ka Phupu 2011, lekgotla la ticoloho, Durban, le fumane moqosuwa a se molato wa peto ka mabaka a bopaki bo sa lekanang. Abigail o jwetsitse Human Rights Watch hore moahlodi o boletse hore bopaki ba Abigail mabapi le hore na o entse thobalano ka tumellano kapa tjhe bo ne bo sa tshephahale bobane o entse qeto ya ho ba lesbiene kamora hore a belehe bana ba bararo.

Ka Pherekong 2006 Nontle o betilwe ke mohlankana wa hae wa mehleng ha a ne a mo tlohela ho ya dula le mosadi e mong.

Mohlankana wa ka wa mehleng o ne a akanya hore ke lesbiene. Ke ne ke apere jini e kgolo, sekipa, diteki, kepisi, moriri o manyetse. O ile a ntshwara mme a qalella ho nkotla. ... Ke ne ke tseba hore ha ho thuse letho ho ya sepoleseng. O ile a kgutla hape beke e latelang a nkile sethunya mme a re a ka mpolaya haeba a batla³⁸

Vicki o ne a betwa kgafetsa ke monna wa hae, eo le yena a neng a tseba hore ke lesbiene. “O ile a re ke lesbiene, a nkotla, a mpeta, ho mpontsha hore ke tshwanela ho utlwa monate ka tsela efe,” a rialo. O ile a betwa hape ka 1995, ha a le dilemo di 20 mme a dula Pietermaritzburg, KwaZulu-Natala. Mmeti wa hae e ne e le motswalle wa hae e moholo ya mo hlasetseng moketjaneng kamora ho mmona a suna monna e mong.

O itse, “Ha re otlolle maoto, re ke re tsube zolo”... Re ile ra ya thoko le ntlo yaba o a mpeta. Ha a ntse a mpeta o itse, “Sena ke sona seo o lokelang ho se utlwa. Ke tshepa hore jwale o tla ratana le monna.” Ke ne ke ruruhile molomo. O ile a nkotla hloohong. Ke ne ke mo tsebile ka dilemo tse ngata.

---

³⁷ Puisano ya Human Rights Watch le Abigail (lebitso le seng la nnete), East London, June 29, 2010.

³⁸ Puisano ya Human Rights Watch le Nontle (lebitso le seng la nnete), East London, June 29, 2010.

Vicki o ile a ima kamora peto ena mme a ba le ngwana eo hajwale a phelang le mme wa hae. Batswadi ba motswalle wa hae wa mehleng, ya betileng Vicki, ba dula ntlong e pela ya batswadi ba bona³⁹. Vicki ha ka a etsa qoso ya botlokotsebe ho sepolesa mabapi le dipeto tsena tse entsweng ke monna wa hae ho motswalle wa hae wa mehleng.

Rutendo o h o l e t s e Pietermaritzburg. Ka ho tseba ho tloha ha a le dilemo di 14 hore ke lesbiene, o ne a tshaba ho itshenola mme ka hona a kenela sehlopha sa batho ba sa etseng thobalano e le ho qoba hore a etse thobalano le banna. O ile a betwa ke motswalle e moholo wa lelapa mme, jwalo ka Mosa, Tendai, le Saden, moetsi wa peto eo o mo tshwaeditse ka HIV. Monna ya mo betileng e ne e le motswalle wa lelapa ya dulang ntlong e haufi le ya batswadi ba hae.

Ke ile ka ima yaba mme wa ka o a fumana. O ile a leka ho nnyadisa monna eo. Ka hana. Mme wa ka o ke a thabile ha ke imme. Monna eo o ile a kopa tshwarelo; o ne a batla ho nnyala. Ke ile ka hana.

Ke ile ka nahana mabapi le ho ntsha mpa. Ke lekile ho nwa dipilisi ho ipolaya empa ka fella sepetlele feela. Ke ne ke hloile nako e nngwe le e nngwe eo ke e phelang. Ke ne ke sa batle ho anyesa ngwana. O ne a nkgopotsa kamehla mabapi le se etsahetseng. O tshwana le yena. Mme wa ka o ne a batla hore a lefe kgodiso ya ngwana, empa a re o batla ngwana eo.

Ke ile ka leka ho fana ka yena ho banyalani ba bang ba dilesbiene. Empa a qala ho kula haholo ha a le dibeke di pedi, ka hona, ka etswa teko [mme ka fumana hore o na le tshwaetso ya HIV]... Ke sebedisa di-ARV [kalafo ya meriana e lwantshang HIV] jwale. Moradi w aka o na le HIV. Hape o na le mathata a dhiphiyo le pelo e fokolang.⁴⁰

Ka 2002 Lefu o sebeditse bareng ya di-gay e Johannesburg. Monna ya tlileng bareng ya bitswang Patrick o mo jwetsitse hore ke gay mme ya ba metswalle. Ka bosiu bo bong ka 2002, Lefu le motswalle wa hae wa gay ba ile ba intsha le Patrick le motswalle e mong wa hae wa monna. Patrick o ba isitse foleteng e moahong o se bang batho mme yare ha ba fihla teng a qala bo bontsha dikgoka mme a qalella ho otlala Lefu le motswalle wa hae. Lefu, ke ho tshoha, a batla ho batla hore a lokollwe le motswalle wa hae ba tsamaye. Patrick a ntsha sethunya:

---

³⁹ Puisano ya Human Rights Watch le Vicki (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, Phato 4, 2010.

⁴⁰ Puisano ya Human Rights Watch le Rutendo (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, Phato 4, 2010.

A re ho rona: “Ha le ntjheba hantle, le nahana hore ke gay? Ke na le mosadi. Ke na le bana ba babedi. Ke eng se etsang hore o nahane hore o monna?... ‘Ntho ena’ [bo-homosexual] ha e na kelello.... Ke sebe, Modimo ha a rate ntho ena.”

Patrick le motswalle wa hae ba beta Lefu le motswalle wa hae wa gay ka phetapheto yaba ba ba qobella ho hlapa ka shawara hoseng pele ba tsamaya. Ha ba kgutlela hae, motswalle wa Lefu a mo jwetsa, “Haeba o ka jwetsa motho ofe kapa ofe, se ke wa nkenyeletsa.” Lefu o bua ka ditholwana tse mpe tseo tlhokofatso ya hae e bileng le tsona bophelong ba hae ba kelellong:

Maemo a mang ha a fele.... a dula a kgutla. A sentse dithuto tsa ka; a ne a tlo fedisa ho kena sekolo ha ka. Ke ile ka lahlehelwa ke boitshepo. [Ke ikutlwile eka] batho ba ka etsa ntho eo ba e ratang ka nna; ho ne ho se ntho eo nka e etsang [ho ba thiba]. Sena se ile sa ama dikamano tsa ka tsa marato. Haeba motho a mphereha, ke ne ke sa kgone ho re “tjhe.” Ke ile ka senyeha ka tsela e kgolo. Ke ne ke ikutlwa ke silafatse. Ke ne ke ikutlwa eka batho ba ntjhebela fatshe, jwalo ka ha eka ba tseba hore ho etsahetse eng ka nna.⁴¹

Batho ba bang ba botsitsweng ba tlalehile hore dikgarebe tsa bona di ile tsa betelwa hore ke dilesbienne. Kgarebe ya mehleng ya Terry e hlasetswe lekeisheneng la Gugulethu kantle ho Cape Town ka 2004 ha a le tseleng e yang mosebetsing. Ho ya ka Terry:

O ile a hlaselwa ke banna ba bahlano.... Ba ne ba mo tseba. Ba itse ba batla ho mo ruta ka banna mme ba batla hore a kgaohane le banana. O ne a bapala bolo ya maoto. Batho bohle ba ne ba tseba [akanya] hore ke lesbiene.... O ne a sa batle ho bua ka [peto] eo. O ile a ya tleliniking empa a se ke a hlahlela qoso hobane o ne a eso ka a itshenola ka ho phethahala mme [tshekamelo ya hae ya tsa thobalano] e ne e ka nna ya senolwa.... Lelapa la habo le sa ntse le sa tsebe.⁴²

Kgarebe ya mehleng ya Tumeleng le yona e betilwe ka Tlhakubele 2008 ke banna ba neng ba tseba Tumeleng ka lebitso mme ba jwetsa kgarebe ya hae hore a kgaotse “ho ratana le banana.”

Ha a ka a jwetsa mang kapa mang. O hloka dikeletso tsa thobo ya maikutlo. O itlhoile. O bona motho e mong le e mong phoso. O qadile ho nwa haholo

---

⁴¹ Puisano ya Human Rights Watch le Lefu (lebitso le seng la nnete), Johannesburg, March 17, 2009.

⁴² Puisano ya Human Rights Watch le Terry (lebitso le seng la nnete), Khayelitsha, Phuptjane 22, 2010.

le ho feta. O lekile ho ipolaya habedi, lekgetlo la qetelo ke ka Pherekong 2010.... ke ile ho mokgothatsi wa maikutlo ...[ya] neng a na le thahasello ya ho tseba ka bong baka feela; ho ne ho se na thuso. O ne a dula a mpotsa hore ke hobaneng ke ratana le basadi, re etsa thobalano jwang, jj⁴³

Kgarebe ya Masego e phonyohile ho betwa ke banna ba ileng ba mo qobella ha a tswa ntlong ya Masego kamora ho mo etela. Masego a re :

Ba ne ba re bone re le mmoho mme ba re ho yena, “O shebahala o le motho ya otlolohileng.” Ba lekile ho mo hlaba ka thipa empa monna e mong ya haufi a mo pholosa. O ile a kgaohana le nna hore a bolokehe. O itse o tlo qalella ho ratana le banna hape⁴⁴

Letswalo, Ho ba kotsing, le ho Dula o Bolokehile

Dilesbiene le banna ba iphetotseng basadi ba phela ka letswalo la nako yohle la ho tontontshwa le hona ho etsetswa dikgoka tsa mmeleng le tsa thobalano. Tshabo ena e atile hoo batho ba bileng le yona ka bobona ba e nkang e se bohlokwa mme ha ba atise ho bua ka yona jwalo ka bothata bo itseng ntle le haeba ba botsitswe ka kotloloho. Ho etsa mohlala, Nkosazana, ya dilemo di 25, ya betilweng ka 2009 jwale o itshenotse setjhabeng hore ke lesbiene, o bua ka dikgoka tseo a di etseditsweng jwalo ka ntho e “tlwalehileng.”⁴⁵ Ntle le mekgelo e fokolang, batho bohle ba botsitsweng ba boletse hore ho hlokofofatswa ka thobalano ke tshabo ya bona e kgolo ho feta tsohle.

Dilesbiene tse mmalwa, banna ba iphetotseng bong, le batho ba botsitsweng dipotso ba sa ikamahanyeng le bong bo itseng ba itse ha ho kgonehe ho qoba hore ba tla qetella ba betilwe. Nombeko, ya dilemo di 18 mme ya ratanang le lesbiene e bonna, o itse:

Ke tla betwa hobane ke lesbiene. Kgarebe ya ka e dula e le nngwe. Bohle ba tseba sena. Ke dula ka tiyo, ho na le ntho eo ba ntseng ba e rera. Empa e le hobane feela letsatsi le e so fhle. Ha ke rate ha banna ba sebakeng seo ke dulang ho sona ba ka tseba ha ke ile [tlung ya kgarebe ya ka]. Ba tla tla ke le moo. Ebe ba re beta re le babedi ⁴⁶

---

⁴³ Puisano ya Human Rights Watch le Tumeleng (lebitso le seng la nnete), East London, June 29, 2010.

⁴⁴ Puisano ya Human Rights Watch le Masego (lebitso le seng la nnete), Nelspruit, July 11, 2010.

⁴⁵ Puisano ya Human Rights Watch le Nkosazana (lebitso le seng la nnete), Pietermaritzburg, August 4, 2010.

⁴⁶ Puisano ya Human Rights Watch le Nombeko (lebitso le seng la nnete), Khayelitsha, June 21, 2010.

Sibonakaliso, ya dilemo di 25, le yena, o bonahala a amohetse kgonahalo ya hore o tla betwa ka lebaka la tshekamelo ya hae ya tsa thobalano, leha a leka ho theola menyetla ya hore sena se ka etsahala ka ho pata ho ratana ha hae le kgarebe ya hae.

Ka letsatsi le leng [peto] e ka ntlhahela le nna. Ke a tseba. Ke na le kgarebe [empa] ke jwetsa batho hore ke motswalle wa ka feela. Ke utlwa dipale tsa dilesbiene tse hlasetsweng, tsa betwa, tsa bolawa.... Ka letsatsi le leng sena seka etsahala le ho nna ⁴⁷.

Siboniso, ya dilemo di 41, o ikutlwa a bolokehile ha a na le dilesbiene.

Ha ke dule ho fihlela bosiu [dibakeng tse nang le batho]. Ha ke tshepe banna ba seng di-gay, le basadi ba seng dilesbiene—ba na le bahlankana kapa metswalle ya banna. Ba ka mpeta, ba tla mpeta ⁴⁸

Ha ba tobane le tshosetso ya nako yohle le ho hloka lebaka la ho dumela hore mapolesa kapa mang kapa mang ba ka kena dipakeng ho ba seireletsa, dilesbiene le banna ba iphetotseng bong ba ba le maano a ho ikopanya a ho leka ho dula ba bolokehile. A mang a maano ana a atileng—a fokotsang tokoloho ya bona haholo—a kenyeletsa ho se be bang dibakeng tsa setjhaba, haholo ha ho se ho fifetse; ho se itshware ka tsela e hohelang mahlo a banna; ho se ye kae kapa kae ntle le sepalangwang se tshepahalang; ho kgetha dibaka tseo ba ka ithabisang ho tsona ka hloko; le ho se ratane le batho ba phelang dibakeng di le ding le bona e le ho fokotsa menyetla ya ho tsebahala phatlalatsa hore ke dilesbiene.⁴⁹

Kefilwe, eo metswalle ya hae e betilweng, ha a tswele kantle kapa ho ya hole le hae bosiu.

Banna [ba betileng metswalle ya ka]... e tseba hore e ka qoba mapolesa jwang. Ha ho motho ya tsebang hantle moo ba dulang teng. Haesale sena se etsahala, ke entse qeto ya [hore] haeba ke ya kantle, ke tla ya haufi mme ke kgutlele hae pele ho 10 [p.m.] bosiu.... Ke ne ke sa batle le ho ya lebenkeleng. Haeba nka bona banna bana ... Ho tla latela nna.⁵⁰

Leha batho ba bang ba fumana ditsela tsa ho dula ba batla ba bolokehile ka hore ba

---

⁴⁷ Puisano ya Human Rights Watch le Sibonakaliso (lebitso le seng la nnete), Thohoyandou, June 14, 2010.

⁴⁸ Puisano ya Human Rights Watch le Sibiniso (lebitso le seng la nnete), Kwa-Thema, March 18, 2009.

⁴⁹ Puisano ya Human Rights Watch le Tendai (lebitso le seng la nnete), East London, June 29, 2010.

⁵⁰ Puisano ya Human Rights Watch le Kefilwe (lebitso le seng la nnete), Katlehong, July 13, 2010.

fokotse metsamao ya bona, ba bang ba fumana hore tharollo e le nngwe feela e teng ke ho dula lapeng (eo le yona e ka nnang ya se ke ya ba sebaka se bolokehileng ka ho phethahala, jwalo ka ha bopaki bo seng bo fanwe bo bontshitse). Mosa o re:

Ke dula ke le ka tlung, ke etsa dintho lapeng kapa ke le hara motse. Ha nke ke tsamaya ha e le mantsiboya, hobane ho kotsi mona.⁵¹

---

⁵¹ Puisano ya Human Rights Watch le Mosa (lebitso le seng la nnete), Katlehong, July 13, 2010.

Dikgothaletso

Mmuso wa Afrika Borwa o tlameha ho ka mehato ya hanghang ho rarolla bothata ba dikgoka tse ipapisitsenng le bong, ho kenyeletswa dikgoka tsa mantswe, tsa diketso, le dikgoka tsa thobalano ka mabaka a tshekamelo ya tsa thobalano le boitlhaloso ba bong, ke batho ba poraefete mmoho le basebetsi ba puso.

Ho Mopresidente wa Afrika Borwa le Baetapele ba Mmuso

- Ho seholla pontsheng dikgoka tse itshetlehileng hodima bong, ho kenyeletswa lehloyo la di-homosexual le batho ba iphetotseng bong, le ho tiisa maano a molaotheo a tekano le ho se kgetholle bakeng sa badudi ba Afrika Borwa.

Ho Botjhotjhisi ba Naha

- Ba netefatse hore dinyewe tsohle tsa thobalano le dikgoka tsa diketso tsa matsoho kgahlanong le basadi le batho ba iphetotseng bong di tliswa nyeweng ka nako le hore batjhotjhisi ba nka ditlolo tsa molao tse amang thobalano ka tsela e bohlokwa.
- Ba ikamahanya le setjhaba mabapi le ho rupela basebetsi ho parola mafapha a puso mabapi le sebopeho sa dikgoka tsa thobalano ka mabaka a boitlhaloso ba bong le tshekamelo ya thobalano.
- Ho kenya tshebetsong mehato e netefatsang ho tekwa ha bopaki ba mahlatsipa mabapi le mabaka a hlahisitseng dikgoka le hore ditjhebo tsa bona mabapi le boemo bo kotsi di sekehelwa tsebe ha ho sekasekwa diphelelo tsa nyewe le mekgwatshebetso, ho kenyeletswa mabapi le ho tshwarwa ha nyewe boemong bo sa bulelwang balebelli le batlalehi ba ditaba ho kenyeleditswe le ho fanwa ha beile ho moqosuwa, le ho sireletsa mahlatsipa le batshehetsi le metswalle ya wona kgahlanong le moqosuwa le ba lelapa la hae le metswalle ya hae.
- Hore ba nke mehato ya ho netefatsa hore mahlatsipa a dikgoka tsa thobalano, metswalle ya bona le ditho tsa lelapa, le dipaki tse ding tsa botjhotjhisi ha di tshosetswe ke babelaelwa ba diketso tsa ditlolo tsa molao kapa metswalle ya bona le ditho tsa malapa pele ho nyewe, ka nako ya nyewe, le kamora nyewe.
- Ho netefatsa ka bonkakarolo ba mafapha a setjhaba hore batjhotjhisi bohle ba rutwa ka tsela e tswelang mabapi le ditaba tse amang tshekamelo ya tsa thobalano le boitshwaro ba bong, le sebopeho sa dikgoka tse kgahlanong le dilesbienne le batho ba fetohileng bong, mmoho le dikgoka tsa thobalano ka kakaretso.

Ho Mmuso wa Afrika Borwa

- Phatlalatseng le ka tsela e sa thekeseleng o sehollle dikgoka tse kgahlanong le di-homosexual le batho ba fetohileng bong, mmoho le dikgoka tsa bong ka kakaretso.
- Ho ikitlaetsa diforamong tsa matjhaba ho tiisa maano a molaotheo wa Afrika Borwa a phediso ya kgethollo le ho fihlella tekano.
- Ho nka mehato ya ho eketsa tlhokomelo e mabapi le Temana ya Tekano le maano a molaotheo a phediso ya kgethollo disektareng tsohle tsa setjhaba le mehato ya thuto ya setjhaba, e kenyeletsang masedinyana a setjhaba, le ho aba disebediswa bajeteng ya selemo le selemo bakeng sa mananeo a jwalo.
- Ho theha disistimi tse disang le ho lekanya mafapheng a bohlokwa, ho kenyeletswa mafapha a thuto, bophelo, sepolesa, basadi le bana, le Botjhotjhisi ba Naha, ho netefatsa ho kenngwa tshebetsong ha melao le maemo a se ntse a le teng a kgahlanong le kgethollo.

Ho Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo

- Ba netefatse hore maamong ohle a dikgoka tsa thobalano le tsa diketso tsa matsoho makgotleng, ho kenyeletswa ka mabaka a tshekamelo ya thobalano le a boitlhaloso ba tsa bong, di rarollwa ka nako e amohelehang.
- Ho theha ka matahano le setjhaba le sehlopha se akaretsang mafapha a mangata se tla sekaseka dikgoka tse etswang di itshetlehile hodima boitlhaloso ba bong le tshekamelo ya tsa thobalano se tlahang ka dinako tse behilweng ho Khomishene ya Ditokelo ya Afrika Borwa. Ba netefatse hore sehlopha sa tshebetso se na le disebediswa tse lekaneng ho tswelletsa mosebetsi oo se o laetsweng maamong a motheo le a naha.

Ho Koletjhe ya Toka

- Ho netefatsa ka bonkakarolo ba mafapha a setjhaba hore batjhotjhisi bohle ba rutwa mabapi le ditaba tse amang tshekamelo ya tsa thobalano le boitshwaro ba bong, le sebopeho sa dikgoka tse kgahlanong le di-homosexual le batho ba fetohileng bong, mmoho le dikgoka tsa thobalano ka kakaretso.

Ho Bolaodi ba Bong, Lefapha la Toka le Ntshetsopele ya Molaotheo

- Ka matahano le mekgatlo ya setjhaba, ba thehe disebediswa tse tobisitweng mafapheng a kgetholohileng a mmuso, ho kenyeletswa mafapha a toka, thuto,

sepolesa, bophelo, basadi le bana, le Bolaodi ba Botjhotjhisi ba Naha. Dingolwa tse na di tlameha ho shebisisa sebopeho sa dikgoka tsa puo, mmeleng, le thobalano ka mabaka a tshekamelo ya thobalano le boitshwaro ba bong le ditsela tsa ho rarolla dikgoka tse jwalo.

- Ba thehe ka matahano le setjhaba moralo wa ho kenya tshebetsong morero wa naha bakeng sa ho kenya tshebetsong ditokelo tse teng tsa molaotheo tsa tshireletseho ya motho, tswelletso ya boiphediso, thuto, sephiri, le toloko ho puo le motsamao bakeng sa basadi le batho ba iphetotseng bong maamong a lehae, a diprofensi, le a naha, e le karolo ya ho kenya tshebetsong Morero wa Naha wa Tshebetso wa ho Fedisa Dikgoka tsa Bong.

Ho Ditshebeletso tsa Sepolesa tsa Afrika Borwa

- Ho phetahatsa mehato ya bodisa le boitshwaro ho netefatsa hore mehato e nkuwa ka nako kgahlanong le basebetsi ba sepolesa ba hlekahlekang, ba bakang tshabo, kapa ba hlekefetsang batletlebi, ka tjhebisiso e hodima basadi le ditho tsa setjhaba sa LGBT.
- Ba hlopholle lesedi la dikgoka tsa diketso tswa matsoho le thobalano ho latela maikemisetso le dintlha tse mabapi le thobalano le bong tsa mahlatsipa le diphofu ho sala morao palo ya diketsahalo tsa dikgoka tsa lehloyo la di-homosexual le batho ba iphetotseng bong.
- Ho rerisana le mekgatlo ya setjhaba mabapi le thupello e tswelang ya basebetsi ba sepolesa ditabeng tse amang bong le tsa thobalano, ho kenyeletswa tshekamelo ya tswa thobalano le boitlhaloso ba bong.
- Ho netefatsa hore seteishene se seng le se seng sa sepolesa ka dinako tsohle se na le moofisiri ya hlomelletseng ho utlwisisa, ho tlaleha ka tshwanelo, le ho sebetsa ka tsela e atlehileng diqoso tsa dikgoka tsa thobalano – ho kenyeletswa tse entsweng ka lebaka la tshekamelo ya tsa thobalano le boitshwaro ba bong— ka mokgwa o sa ahloleng.
- Ho theha disistimi tsa ho disa diteishene tsa sepolesa mabapi le bokgoni ba tsona ba ho sebetsana le ditaba tse mabapi le dikgoka tsa thobalano ka tsela e sa ahloleng le mokgwa o sebetsang ka katleho.
- Ho theha disistimi tsa ho disa le ho lekanya ka tsela e tswelang mosebetsi wa baofisiri ba fuputsang dinyewe tse amang dikgoka tsa thobalano.

Ho Bolaodi bo Ikemetseng ba Ditletlebo

- Ba fuputse diketsahalo tsa bohlaswa, tlhokofatso, kganyapetso, tlikefetso, le ho se fanwe ha ditshebeletso ke sepolesa ditabeng tse amang kgethollo le dikgoka tsa thobalano le tsa diketso tsa matsoho, ka mabaka a tshekamelo ya tsa thobalano kapa boithaloso ba tsa bong.
- Ba netefatse ho sebetsa ha disistimi bakeng sa batho hore ba etse ditletlebo ntle le ho fana ka boitsebiso ba bona mabapi le tlikefetso, tlikekatlheko, kgethollo, le kganyapetso kgahlanong le basebetsi ba sepolesa kapele le ha bonolo ho Bolaodi bo Ikemetseng ba Ditletlebo, le ho phatlalatsa mekgwa ena.

Ho Lefapha la Bophelo

- Ba netefatse hore dipetlele tsohle le ditleliniki di ba le bonyane motho a le mong mosebetsing ka nako yohle ya nang le tsebo ya ho utlwisisa le ho alafa diketsahalo tsa dikgoka tsa thobalano, tse kenyeletsang tse entsweng ka mabaka a boithaloso ba bong le tshekamelo ya tsa thobalano, ka mokgwa o sa ahloleng.
- Ho netefatsa hore mahlatsipa a dikgoka tsa thobalano a ba le tshebeletso e nang le boikgutso dipetleleng le ditleliniking.

Ho Lefapha la Basadi, Bana, le Dikowa

- Ho seholla phatlalatsa dikgoka kgahlanong le dilesbiene, banna ba fetohetseng bosading, le batho ba sa weleng ho bong bo kgetholohileng.
- Ho kenyeletsa ka ho hlaka dilesbiene le banna ba fetohetseng bosading maitekong a lefapha a ho lwantsha dikgoka tse itshetlehileng hodima bong.
- Hore ba matahane le mekgatlo ya setjhaba e sebetsanang le ditaba tsa tshekamelo ya tsa thobalano le boithaloso ba tsa bong ho theha le ho ntshetsapele disebediswa tsa thuto le thupello bakeng sa tshebediso mananeong a thuto a tekano ya bong le ditokelo tsa basadi le batho ba iphetotseng bong, le ho aba disebediswa tse lekaneng bakeng sa mananeo a thuto a tswelang.
- Ka matahano le setjhaba, ba thehe mananeo a thuto ya tsa thobalano le bong dikolong, ho kenyeletswa boithaloso ba bong le tshekamelo ya tsa thobalano.

Ho Lefapha la Bophelo

- Hore ba thehe ka matahano le mekgatlo ya setjhaba le disebediswa tsa thuto tse hodima boithaloso ba bong le tshekamelo ya tsa thobalano bakeng sa tshebediso

“dihlopheng tsa tlwaetso ya tsa bophelo” dikolong tsohle.

- Ho kenyeletsa dingolwa tse mabapi le tshekamelo ya tsa thobalano le boitshwaro ba bong le boitsebiso dingolweng tsa thupello ya matitjhere.
- Hore ba netefatse hore baeletsi bohle ba tsa maikutlo dikolong ba fumantshwa thupello e mabapi le ditaba tsa dikgoka tse itshetlehileng ho tsa bong, tse kenyeletsang tshekamelo ya tsa thobalano le boithaloso ba bong.
- Hore ba thehe disistimi tsa bodisa tse netefatsang o kenngwa tshebetsong ka tsela e atlehileng ha maano a phediso ya kgethollo, jwalo ka mohala wa ho tlaheha tthekefetso ya mantswe, ya mmeleng, le ya thobalo ya baithuti ke matitjhere le basebetsi ba bang ba dikolong.

Ho Khomishene ya Ditokelo tsa Botho ya Afrika Borwa

- Hore ba theha sehlopha sa tshebetso le setjhaba, se kenyeletsang mekgatlo ya setjhaba diprofensing tsohle, ho disa le ho rarolla diketsahalo tsa tthekefetso tsa thobalano le ditshoso tsa mantswe, tsa diketso le tsa matsoho ka mabaka a boithaloso ba bong le tshekamelo ya tsa thobalano.
- Ka tshebedisano le sehlopha sa tshebetso, ho theha le ho tshwara dathabeise e salang morao dikgoka tse thehilweng hodima tshekamelo ya thobalano le boitshwaro le boitsebahatso ba bong.
- Ho hlahisa ditlaleho tse mabapi le tshebetso le kगतelopele ya sehlopha sa tshebetso le memela ditho tsa mafapha a puso le setjhaba kopanong ya selemo le selemo.
- Ba imatahanye le mekgatlo ya setjhaba ho hlahisa dikgoka tsa lehloyo la di-homosexual le batho ba iphetotseng bong le ho tlisa kगतello hodima ba tsamaiso hore ba nke kgato e lokelang.

Ho Khomishene ya Tekano ya Bong

- Ba imatahanye le mekgatlo ya setjhaba ho hlahisa dikgoka tsa lehloyo la di-homosexual le batho ba iphetotseng bong le ho tlisa kगतello hodima ba tsamaiso hore ba nke kgato e lokelang.
- Ba dise dinyewe tsohle tse kapele ho makgotla tsa dikgoka le kgethollo ka mabaka a tshekamelo ya tsa thobalano le/kapa boithaloso ba bong le boitsebiso.
- Ba imatahanye le mekgatlo ya setjhaba ho sebetsa jwalo ka badisa dinyeweng tsa dikgoka tse kgahlanong le basadi le batho ba iphetotseng bong tse makgotleng.

Ho Mekgatlo ya Setjhaba ya Naha le ya Profensi e seng ya LGBT

- Ho kenyeletsa dingolwa tsa tshekamelo ya tsa thobalano le boitshwaro ba bong mosebetsing bakeng sa ho mamelwa ke batho bohle, dibakeng tsohle.
- Ho hlokomedisa basebetsi le ba ditho tse ding tsa basebetsi ka ditaba tsa tshekamelo ya thobalano le boitlhaloso ba bong ka thupello e tswelang e etswang ka matahano le mekgatlo ya setjhaba e sebetsanang le ditaba tsa LGBT le ditokelo tsa basadi.

Ho LGBT ya Matjhaba le Batshehetsi ba Ditjhelete ba Ditokelo tsa Thobalano le Mekgatlo e Seng ya Mmuso

- Hore ba tshehetse mosebetsi wa mekgatlo ya lehae ya LGBT ka ho fana ka disebediswa, ho kenyeletswa tshehetso ya ditjhelete le bothekeniki, moo di hlokehang.
- Ho hlahisa taba ya dikgoka le kgethollo ka mabaka a tshekamelo ya thobalano le boitlhaloso ba bong diforamong tsa matjhaba ka matahano le mekgatlo ya setjhaba ya lehae.

Ho Mokgatlo wa Naha wa Matjhaba le Kopano ya Dinaha tsa Afrika

- Ba tshehetse maiteko a puso a ho lwantsha dikgoka tse itshetlehileng hodima bong, tse kenyeletsang kgethollo ka mabaka a tshekamelo ya tsa thobalano le boitlhaloso ba bong, ka ho fana ka bobedi thuso ya sethekeniki le tshehetso ya thepa ya tshebetso, moo e hlokehang.
- Ho jarisa Afrika Borwa boikarabello bakeng sa boikitlaetso ba yona bo mabapi le phediso ya kgethollo le ho fihlella tekano.

Diteboho

Tlaleho ena e ngotswe ke Dipika Nath, mofuputsi wa Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender (LGBT) Rights Program ya Human Rights Watch. Tlaleho ena e itshetlehile hodima phuputso e entsweng ke Siphokazi Mthathi, e leng molaodi wa mehlang wa ofisi ya Afrika Borwa ya Human Rights Watch, le Dipika Nath. E hlahlobilwe botjha le ho lokiswa ke Graeme Reid, molaodi wa Lenaneo la Ditokelo la LGBT; Siphokazi Mthathi; Juliane Kippenberg, mofuputsi e moholo wa Lefapha la Ditokelo tsa Bana; Diederik Lohman, mofuputsi e moholo Lefapheng Ditokelo tsa Bophelo le tsa Botho; Liesl Gertholtz, molaodi wa Lefapha la Ditokelo tsa Basadi; le Rona Peligal, motlatsi wa molaodi wa Lefapha la Afrika. Danielle Haas, mohlophisi e moholo Ofising ya Lenaneo, o lokisitse tlaleho ena. Aisling Reidy, moeletsisi wa molao e moholo, o fane ka tlhahlobiso ya tsa molao. José Luis Hernández o fane ka tshebetso ya ho hlophiswa ha sebopeho, tlhahiso, le thuso ya tsa ditlhophiso; Grace Choi, Kathy Mills le Fitzroy Hepkins ba fane ka thuto ya tlhahiso. Scott Long, mothehi le molaodi wa Lenaneo la Ditokelo la Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender ho fihlela bohareng ba 2010, o shebane le mehato ya motheo ya projeke.

Human Rights Watch e leboha ka tsela e tebileng batho bohle ba arolelaneng dipale tsa bona le rona. Leha maikarabello bakeng sa diphoso dife kapa dife kapa dintho tse siilweng ka thoko tlalehong ena, ho hlakile, hore ke boikarabello ba Human Rights Watch ka ho kgethea, ke sephetho sa tataiso e molemo le thuso ho tswa o balwanedi ba ditokelo ba mmalwa, bafuputsi, le babuelli Afrika Borwa. Ho tloha ho thuseng ho bopa theho ya projeke ena ho fihla phumantshong ya dipuisano le ho fihleng disebediswa tse dipolokelong, ditlatsetso tsa batho ka bo-mong di tla fumanwa ntlheng e nngwe le e nngwe ya tlaleho ena. Mabitso a bona a latelana ka tlhopho ya alefabete:

Dawn Cavanagh, Emily Craven, Susan Holland-Mutter, Wendy Isaack, Nomfundiso Joseph, Melanie Judge, Busi Kheswa, Thobeka Khoza, Nancy Castro Leal, Steve Letsike, Thuli Madi, Tebogo Makhalemele, Pretty Makhanya, Phindi Malaza, Thandi Maluka, Kwezilomso Mbandazayo, Phumi Mtetwa, Zamanguni Mzimela, Akona Ntsaluba, Nomacotsho Pakade, Antje Schumann, Carrie Shelver, Funeka Soldaat, Kodwa Tyiso, le Fikile Vilakazi.

Mekgatlo le dinetweke tseo re buisaneng le tsona mme tse lokiseditseng le ho kgonahatsa patlisiso ena ke: Behind the Mask (BTM), Coalition of African Lesbians (CAL), Eastern Cape LGBT Group (EC LGBT), Forum for the Empowerment of Women (FEW), Free Gender, Gay and Lesbian Memory in Action (GALA), Gay and Lesbian Network, ya Pietermaritzburg (GLN), Gender Dynamix, Joint Working Group (JWG), Katlehong LGBT Group, Lesbian and

Gay Equality Project (LGEP), Lexit, Lowveld LGBT Group, One in Nine Campaign, OUTLGBT Well- Being, People Opposing Women Abuse (POWA), le diofisi tsa Treatment Action Campaign (TAC) tse Lusikisiki (Eastern Cape) le Ermelo (Mpumalanga).

“Re tla o Bontsha Hore o Mosadi”

Dikgoka le Kgethollo kgahlanong le Dilesbiene tsa Batho ba Batsho le Basadi ba Fetohetseng Bonneng Afrika Borwa

Tshehollo ya setjhaba e etsetswang dilesbiene, banna ba di-gay, le basadi ba fetohetseng bonneng e atile haholo Afrika Borwa leha naha e na le melao e hatetseng pele e thibelang kgethollo ka mabaka a tshekamelo ya tsa thobalano. Dilesbiene, basadi ba di-bisexual, banna ba fetohetseng bosading, le batho ba bang ba sa weleng lehlakoreng le kgetholohileng la bong Afrika Borwa ba angwa ke kgethollo e pharaletseng, tlikefetso, le dikgoka. Hangata baebelwa malapeng; ba etswa ditshehisa le ho hlekefetswa sekolong; ba hlekefetswa le ho rohakwa diterateng, kerekeng, le mosebetsing; le ho tshosetswa ke baahisani le batho bao ba sa ba tsebeng. Tlikefetso eo ba tobaneng le yona e ka ba ya mantswe—ya mmeleng, kapa ya thobalano, mme hape e ka qetella le ka polao.

“*Re tla o Bontsha Hore o Mosadi*” e teka dikgoka le tlikefetso tse tobileng maAfrika Borwa a basebetsi a dilesbiene, basadi ba fetohetseng bonneng, le batho ba sa weleng sehlopheng se kgetholohileng sa tsa bong, e teka ka ho qaqa maemo a tshabo le ho hloka kgalemo ao ba lokelang ho iphumanela poloheho ya bona ka hara wona. E tsebahatsa dintlha tse hlohleletsang ho ba kotsing ha bona empa hape e teka dikgoka tse kgahlanong le bona ka tsela ya tlhakiso e pharaletseng, e kenyeletsang dikgahla tse tshosang tsa naha tsa dikgoka tse susumetswang ke bong.

Afrika Borwa e se ntse e na le melao le maano a mangata a madulong bakeng sa ho sekaseka bothata ba dikgoka tsa thobalano le kgethollo; mme se siyo ka tsela e bonahalang ke ho kenya tshebetsong dipheho tsena. Tlaleho ena e kenyeletsa dikgothaletso ho makala le mafapha a kgetholohileng a mmuso wa Afrika Borwa tse reretswang ho boloka ditokelo le poloheho tsa dilesbiene le basadi ba fetohetseng bonneng.

Basadi ba babedi ba baipelaetsi kantle ho Lekgotla le Phahameng la Johannesburg ka 2009 ba bapala pontsho e bitswang “Kutheni” (“Why?” ka puo ya seXhosa) e hlophisitsweng ke Mamela Nyamza. Dibapadi tsena e ne e le karolo ya boipelaetsi kgahlanong le ditiehisso tse dulang di phetaphetwa nyeweng ya peto e hlophisitsweng ke mokgatllo wa One in Nine Campaign, e leng mokgatllo o sa etseng diphaello wa Afrika Borwa o sebetsang ka ho nka dikgato ka kotloloho, dipatlaliso, diphatlatso tsa masedinyaneng, le bobuelli ho rarolla dikgoka tsa tsa thobalano.

© 2009 Dipika Nath/Human Rights Watch

